

kwiana no kutwawa na kusyaa. Uu niwo Akamba maasya navu tene. Maneenaa uu ni kutomanya kana kisomo ti wasyo, kisomo ni kindu kya vata muno, na ni uthwii mwingi, thayuni wa mundu.

Nakyo kisomo kitithelaa na kityi kitulu. Mundu nutonya kweendeeya asomete akesa kukuwa aatumiya o asomaa, e sukulu kana ate sukulu. Ve kisomo kyumaa kana kisilaa sukulu. Indi kisomo kingi kyumaa musyi, kingi kyumaa anduni ala angi, kingi kyumaa kwa syithiyo sya Akamba, na kisomo kingi mbee kyumaa kusuanika yuulu wa maundu ma syindu ila syumbitwe ni Mulungu. Kila mundu e kyongo, na kila kyongo nikivindiisyya kila mwene wakyo ukwona, na kila mwene wakyo ukwiwa na matu make, na kila mwene wakyo ukukwata kana kutina, na kila mwene wakyo ukusama, na kila mwene wakyo ukunyungiya, na kila kithyululukite mundu, na kila kyonekaa na kitonekaa na metho, na kila kitewikaa na matu, na kila kimeyaa nthini wa ngoo na mutwe, na kila kisaaniswa na mundu na kivathukanasya mundu uu na ula ungi.

Ve kila kitumaa mundu ona ti we ula ungi, na usu ungi ti we mwene. Anduni ve kila kimavathukanasya na ve kila kimavwananasya. Kila mundu ve kila wisi na ve kila utesi, onethiwa ndesi kila utesi. Kimwe kya kila mundu wisi asyaawa nakyo. Indi kila mundu niwongelaa kyu wisi, ona kuma e ivuni ya nyinya kweendeeya e kaana nginya akuwe na akwe o ongeleete umanyi wula wumaa sukulu na wula wumaa nza vala sukulu itavika. Umanyi weendaa wongeleekete, owo mbene wiimanyisya mundu undu ukwongela umanyi mbee na mbee. Vamwe na kumban'ya umanyi, mundu niwuasya umanyi kwa nziya ya kulwa na kutunduwa, na kweekana na kila wisi kiikwatwa ni nganga.

Syokau eeiye Mutunga kana ai endaa kusomanga mbee wa ilasi itatu, ateo kutyai sukulu syai vakuvi syasomethasya mbee wa vau. Indi Mwalimu Sakayo Mumo niwamanyithisye andu kana Kitui nivaakitwe sukulu ya kweendeesya kisomo mbee, sukulu yeetawa vulemali. Isu yai vau Mulango yeetawa ya elemendali. Kundu kungi ta Masaku kwai sukulu imwe ya vulemali, na Kenya kwai ili sya sekondali, imwe yeetawa Mang'u yai mbee wa Thika, na ingi yeetawa Alaenzi yai navu mbee wa Ilovi yaiya eitu na ingi ya masivi. Ni syaana mbuthu syasomeyaa masukulu asu ma yuulu, ona imwe sya syaana isu syasomaa nisyatwikite andu aima na amwe matwaana na matwawa. Kitumi nundu syaana nyingi syalikaa sukulu syi nguangu.

Mutunga niwaweteiye Syokau kana kuya India kwi masukulu maingi ma yuulu, ona kwi ala metawa mayunivasiti vala andu mosomeyaa, na mamina nesa makinengwa nyamu yitawa ndikilii. Amwiiye kana mundu akinengwa ndikilii ethiawa asomete muno mutwe wake wukewa ta wukwatuka nundu wa kwingivya umanyi wa kiisukulu. Syokau niwaseng'iyee eewa kindu kya muthemba usu, na akulya Mutunga kana ve ndawa ya kusyiyi mundu ndakavulikwe mutwe ni kisomo. Niwathekiye na amwiya, "Aiyee, nye ndyaa iwa ta ve ndawa ya muthemba usu, Indi undu ula andu amwe mekaa, ni kweemeleelwa ni kusoma maavika vandu malika muisyoni wa muthemba usu, ethiwa monaa ta ve muisyo."

Nimavangiye mekalae o makyonanaa, kana kwaandikaniyaa valuwa, kana mundu kwoota na ula ungi, ukithiya nomoonaniya ndotoni.

8. Ni Kumanyangana Kwoka Kana Ni Kwendana Mbene?

Mutunga na Syokau mai na meya ma kwonana yingi na yingi, nundu ngooni syoo ve kindu kyendeesyaa Syokau vala ve Mutunga na Mutunga vala ve Syokau. Mekalaa makisilya, kila umwe yuulu wa ula ungi. Indi nundu wa syithiyo sya Akamba ivindani yu, andu matambite kwiwana kutwaana, mwiitu ndai atonya kuthi oou utheini kukethya mwanake, nake mwanake no ta uu ndai athi utheini kukethya mwiitu.

Ivinda yimwe nimaandikaniye valuwa. Syokau niwe wambiye kwaandika, ona vala nowewaa nzoni kwamba kwaandika ewe. Valuwa wake waitye uu:

“Kwa Tito Mutunga,

Ninakukethya nina utanu mwingi na wendi mwingi wa kukwona metho kwa metho. Ona vala no kyumwa kimwe kithelete kuma twoonana, nye niwite kyumwa kyu ki kyaasa muno kikisama ta mwaka muima ndakwona. Nithiitwe na meya maingi ma kwonana naku, tweeye ngewa. Indi nowisi kana andu methiawa makisilya maundu na maundu, yila moona mwiiitu na mwanake maungyi vandu nziyani makineena. Nowisi kana mwiiitu ndatonya kuthi kukethya mwanake matambite kwiwana matwaane. O ta uu nake mwanake ndatonya kuthi musyi kwaaa mwiiitu kumukethya matambite kwiwana matwaane.

Kwoou kithiyo kyu kya Akamba kithiitwe kikinthin’ya. Nye avakwa ndikwona kithiyo kyu ta kitonya kwikala ivinda yaasa kitekwaalyulwa withiye andu ma muika ala mesene nimekuthi kukethan’ya vate kwiwa kuilyi na kuilyi kana meika na meika. Ithyi twi andu aima, onethiwa tutitwaanite, na nitwisi kana andu angi matitonya kutusuviya mbee wa undu ithyi ene tutonya kwisuviya.

Utuku wa iyoo ninaotiye ndoto, na niyo ngwenda ukutuvya. Ndotoni isu nineeyoniye nambatiite na usi mwaamu, indi ndunai na kiwu kitonya kutwasya mundu. Nye ninai vaati na nundu ndyisi kuthambiya. Nambatiye na usi kilungu kikuvi na waatuka watwika mbusi ili. Nasisya vaasa ninooniye tulima tuthengeaniye, na namanya kana vau nivo mbusi isu syaumite. Ninaisye ningwaatiya usi umwe wula wai kwokoni kwa aka, ni kana none nthongo yawo.

Naendiye o nginyite kiwuni, nakyo o kyoolekangite, naenda, naenda, na weethiya nawo usi weendeeye na kunyivanyiva watwika kalusi. Ngukani kwai itheka sya myuuku, na misewa, na mikuyu, indi ndyeewaa vwiya. Naisye nithi nginya none vala kalusi kau kaumite. Navikiye vala kalusi kau kaumite, neethiya ve kitho kitang’alaa. Kyu nikyo kyatuma kalusi kau nako katang’ala ona kwi thano. Nataniye muno kwona nthongo isu ya kalusi kau kala nambiye kwona wi usi munene. Vaasanga mbee kwokoni kwa aume kala kalima kangi nokoonekaa kathengeangiye, na namanya ki vau nivo kalusi kala kangi kaumite.

Yu ndotoni, navika vau mwambiliilyo wa kalusi na nowo wa kila kyesiye kutwika usi mbene, nainiye kusungasunga o ni nyoka. Ona masuni mai vau vakuvi nimalonzaa, yila mai vau kalusini makinywa kiwu. Nye naisye, Yuyu nisyoka nitheete na kalusi nginya nivikiye vala kakwatianiye na kala kangi na tweli twaatwika usi munene weendete utheete kwelekela ukangani kundu kwaasa. Na yila neethyuiye ninaendee na ndoto, neeyona nitheete na kalusi kau muvaka kamina na kukwatanisya na kala kangi. Yila tulusi tuu twatwikiye usi umwe mwaamu, ninaamukiye, na ndoto yathelela vau.

Naamuka, ninalilikanile ndoto isu na yanzeng’ya. Neekulilye yai waalyulo mwau, kana ni undu mwau wiithiwa thayuni wakwa. We Mutunga wiona waalyulo wa ndoto isu ta e kyau? Waaelya kwoota ndota yulanilye ta isu yakwa?

Uu nowo ngwendaa kuutavya, uvoo wa ndoto yakwa, nundu niikala ngimililikana na ngikulya waalyulo wayo.

Ngeewa utanu mwingi yila twionana yingi, kana yila nikwata valuwa kuma kwaku. Ikala na uvoo, na Mwiyai ula twitikilite nake akwaathime. Nye nina wikwatyo wa kukwona mituki. Ninakwiiye matuku eli kwaandika valuwa wuu.

Ninye Loisi Syokau, ula ukulilikanaa muno.

Naandikiya valuwa wuu Lokeseni ya Mulango, Kitui, matuku 3 Mwei wa Kataano (Meei), mwaka wuu twinawo 1960.”

Mutunga akwatiye valuwa wu amba kwona ta ukwoota ndoto. Mbee ambiye kuthamba syaa, ndakese kukwatya valuwa uvuku. Awusomiye akunuite metho makekala ta ma kyowa

ki ngukani ya usi. Awusomiye kilungu kwa kilungu, akyamba kusyokeleela kuwusoma ndakese kwithiwa avitwa ni ndeto imwe. Awusomiye akiloela mwaandiko wa Syokau, na kunyungiya valuwa akyona ta wina manukato. Awusomiye akivindiisya Syokau ta utonya kwithiwa o vau amusyaisye akiwusoma. Kyu kyai kindu kya kusuviwa kwa ivinda yaasa, ona vala valuwa wu tiwo wai wa mbee kuma kwa Syokau. Kilungu kimwe nikyo kii, kina mwaandiko wa Syokau valuwani wu. Onaku sisya wone mwaandiko wa Loisi Syokau vaa:

Ninyo Loisi Syokau, ula ukulifikanaa
muno Naandikiya valuwa wuu
Lokeseni ya Mulango, Kitui

Muthenya wa Kyumwa, Mutunga na Syokau nimaendiye uthaithini ikanisani vau Mulango. Uthaithi wathela, nimatumuanisye, makethan'ya, na Mutunga eeya Syokau, "Ni muveya muno nundu wa valuwa waku. Nikalite ngiwusoma kila muthenya, na ngisuanisa usungiyu wula nikwaandikiya. Kwoou kyumwa kii kitanathela ukakwata usungiyu kuma kwakwa. Ndukone ta nulwa nuwe!"

Syokau amwiya, "Onakwa ndyulwa nuwe, ona utandete valuwa. Indi nithi kwikala nimyeteete kila muthenya. Ethywa wina ndoto, niwindavya yo ni kana nakwa nimanye kila we wootaa!"

Eli nimakeneisye itheka, na matianiya uvoo. O vau uthaithini Mutunga niwooniye munyanyae Muli, nundu onake Mulango nivo wathaithiyaa mavinda amwe. Meewiye utanu mwingi kwonana yingi, nundu kuma mataanisya maumite Mwambasa, matyaasyoka kwonana. Kwoou, nimambiliilye kweeya ngewa o me vau nza wa ikanisa. Mutunga niweiye Muli maende kwoo aavone, o maeete ngewa na nziya. Onake Muli niwavaatiiswe India, oosa isyitwa ya Vaulo.

O me nziyani, Tito Mutunga na Vaulo Muli nimaeeiye ngewa, kila umwe akitavya ula ungi undu kweethiwe mavika misyi kwoo. Tito niwamutavisye undu wavokeiwe ni andu ma musyi, na undu weethiye atwaaniwe. Niwatavisye Vaulo kana ndaosa kiveti kyu kyatwaanitwe nundu wake, na kwoou aekeya mukuuwe Mumo amesye kiveti kingi. Eeiye asyai akamantha kana niwona mwiitu mendana na makewana undu matwaana. Niweeiye Muli kana noweendeeye na kumantha, na kana ve umwe ukumwendeesya witawa Loisi Syokau. Amwiye kana mwiitu usu nowookite uthaithini muthenya usu, na wathela enuka. Niwamutavisye nguwa ila weekiite undu syatilyi, na undu imwendeesye.

Nimavikiye musyi kwaa Mutunga o maeete ngewa. Yuyu nake Muli niwatavisye Mutunga undu kweekikiye amina kuvika musyi yila menukanisye kuma India na Mwambasa. Eethiye umae wake niwakwiye, na eewa kiiyo kingi nundu nimendanite. Muli niwatavisye Mutunga kana onake eethiye kiveti vau musyi, eewa niwatwaaniwe yila andu mooniye ta wakwiye, maleya kwona akinuka.

Muli eeiye Mutunga, "Nye mwa, yila nekisye kiveti kyu metho, nye nooniye kyambendeesya, na noona nuseyo nikale nakyo. Kitawa Ndululu, na kwoo nivaya mwiinganisyo wa usi wa Nzeeu. Tutyeesene mbeeni undu twithiwa twamanyanite kinthini, akona undu ndilyi nakwa ngona undu utilyi. Indi, ona vala twai aeni kwa uu na kwa ula ungi, nooniye ti useyo kikilungwa kinuke, nakwa nimiti kwinku ni muima. Mukuuwa niwe wakikalasya na isyitwa yakwa, na niwakyakiye nyumba yakyo ni kana kikalae vau na syaana syakyo kyesa kusyaa. Nenuka nalikile nyumba isu kyaakiwe, na twaina kwikalan'ya, o tukimanyangana. Wiona ata we, munyanyawa, neekiye nesa kukyosa kithiwe kyakwa, kana naailite kukilungya kisyoke kwoo nakwa ngitiwa ngimanthiya kingi? Asyai makwa nimo mamanthiye kyo, na maumya waasya, ona vala matyaamba kumina kukyaasya. Neethiye Ndululu asyaite twaana twili twa mavatha, kelitu na kavisi, na ai mwiito. Wiona ata we, maosyo maku?"

Mutunga amwiiye, “Asi, mwa Muli, yuyu nutwikite mundu wina musyi. Weekiye nesa kwitikiisya Ndululu na syaana isu wasyaite ena mukuuu mekale vau vamwe naku, withiwe muume wake na ithe wa syaana isu. Mwaendeeya na kwikalan’ya nowo mwiendeeya kumanyana na kwendana mbee na mbee. Onethiwa wenukiye weethiya kivetu vau, ethiwa niwendeeswe nikyo nakyo kyendeeswa niwe, nota kwasya wendo niwo wamukomanisye na wamuthengeanisya. Kila kinene ni wendo, nundu niwo wovanasya andu maaluma, na makekalan’ya onethiwa matyeesene teneni. Vamwe na kivetu, yuyu wina syaana ili, na ila ingi syi nziyani, nundu Ndululu no musanga na nimwendete syaana. Kwoou mukasyaa mususye nyumba isu mwaakiwe ni asyai, nginya mwake ingi nenange. Syaana isu sya mavatha nikwitaa ‘Tata’? Mwa, nina utanu nundu wenyu.”

Muli niwavulikilye itheka, amwiya, “Yii mwa, syaana imbitaa ‘Tata’, ngiwa muyo muno vyu. Kwitwa tata kwi utanu mwingi, nundu mundu emanya syaana isu ni syake, nake niwe ithe wasyo. Syitaa Ndululu ‘Inya’, nake akiwa utanu muno. Ona twiona ni muto, twiyongele syaana. Mwa Tito, ikalaate ukwate kivetu na mukisyaa, mwiwe utanu taitu!”

Yingi aume asu nimathekiye muno, weethiya andu ala mekumewa makitheka mekulan’ya, “Ko kuuthekwa kyau ni Muli na Mutunga? Isu ni nduu nene, na no nginya methiwe makwete ndeto syuumendeesya muno!”

Onake Muli niwathokiswe nesa ni andu make, na amatavya uvoo wa kyalo kyake kuma auma musyi aenda Mwambasa, na esa kuthi India atolokete ndakese kuwawa ni Mutunga. Niwamatavisye undu wesiye kwonana na Mutunga me ukangani matavikite India, na itinani onake esa kwoswa ni mumiseni ula wetawa Yakovo Vulesa na muka Matha, o ala moosete Mutunga kumusuviya. Niwamatavisye andu undu wetikilile atwika Mukilisto ta Mutunga, na moowaa umaitha, na matuma nduu nene, muvaka mesa kukwatianiya menuka Ukamba.

Yuyu Muli niwamatavisye Mutunga kana akwete wiya wa ndithya na kuima, vamwe na kusuviya andu make. Ona me eli nimalikile kwayani ya aume vau ikanisani Mulango. Nake Loisi Syokau niwe umwe wainaa kwayani ya iveti na eitu. Indi i kwaya syeli ityavulanitwe, nundu amiseni matyendaa aume mavulane na aka. Maasya ni muisyo kwa aume na aka kuvulana muthemba usu. Indi matyawetaa ni muisyo wutilyi ata. Ona ikanisani nthini, yila ve uthaithi muthenya wa Kyumwa, amiseni maitye aume mekalae mwangali umwe na aka mwangali wungi, matiite mwanya munene vau kati. Akamba nimoolanilwe ni kindu kyu, indi matyaakulya kitumi kya kwaanwa uu ni kyau. Makisoma Mbiviliani matyaaona vandu vekwasya aume na aka mekalae mavathukanitwe yila me uthaithini. Meekiye o kwitikiisya mekae o undu amiseni mekumatavya, nundu wu niwo mwiyo maetiye vamwe na kweete Uvoo Museyo.

Ona vai kindu kingi amiseni maisye kyaatiiawe ni Akilisto ma iveti na eitu. Asu meeiwe mayovae itambaa mavwike nzui. Indi mo amiseni aka matyeeyovaa itambaa, ateo nimeekiya ngoviya me ikanisani makithaitha. Andu amwe nimakulasya niki amiseni mekwiya Akamba mevwikae itambaa, na mo ene matindaa nzui syileketeye utheini. Indi amiseni matyaaumya mwiyo kwa aume undu mailite kwikana na nzwii syoo. Uu no kwasya kana Loisi Syokau ekalaa ayovete kitambaa kila ivinda Mutunga wamwona, e musyi kwo kana e uthaithini ikanisani.

Mutunga ekalile akisuanisya muno undu ukusungiya Syokau valuwa wake, akililikana nthimo ila yaasya kana, “Ndu ti nduuka”. Ona niwamatavisye Muli undu wa valuwa wu, na ndoto isu ya Syokau, na amwon’ya u valuwa. Me eli nimeekulanilye undu ndoto isu yai itonya kwaalyulwa. Masuanisye vamwe indi moolanilwa ni waalyulo wayo. Meekiye o kwasya kana kiwu ni ngelekan’yo ya thayu, nundu vala ve kiwu ve thayu, na vala vate kiwu vatyi thayu. Kwoou tulusi tula twili Syokau woniye ndotoni, nokwithiwa twoolootaa mathayu eli ma andu kana ma nyamu. Na yila tulusi tuu twakwatianiye twatwika usi umwe, nokwithiwa ndoto yoonanasya undu andu eli matwaanaa maakwatianisya mathayu moo maendan’ye vamwe mena musyi woo.

Mutungu niwaandikiye usungiyu wa valuwa atwaiya Syokau. Aandikiye uu:

“Kwa mwiitu Loisi Syokau,

Ketheka, na ketheka yingi. Nikutungiya muveya mwingi nundu wa valuwa waku, wula wunambikiye matuku mavuthu mathelu.

Mwa nienda umanye kana utanu wula wunausuiye ngooni yakwa, nundu wa valuwa wu, wunai wa kithimo kilitu nundu wa kwingiva. Kethiwa unai vakuvi withiwa uneewiye undu ngoo yakwa inakunakunaa ikinyaiikya utanu mwiini woonthe wakwa, tondu inyaiikasya nthakame mwiini. Kila vandu vanai na utanu: ilomo ninataniye, na ituo ninataniye, na ivu niyinataniye, na kithui nikitaniye, na maau nimanataniye, na manyuu nimanataniye, na metho nimanataniye, na moko nimanataniye, na mukonyo nunataniye, na ngingo ninataniye, na ngwaa ninataniye, na nyaai ninataniye, na nzwii ninataniye, na syaa ninataniye, na syaa sya mwela vamwe na ngwaa syasyo ninataniye. Niikwatya kana onaku ukatana takwa, wakwata wuu wakwa, ni kana twiisaniye utanu wu wumite kwaku na wu wumite kwakwa.

Muthenya wa Kyumwa wula wunavitiye, twamina uthaithi, ula munyanyawa nakutavisye witawa Vaulo Muli nunookiye kungethya. Tunatindiye tuumite kanywa ka ndeto na ka liu, nundu kuma twenukan’ya tumite India, tutyaasyoka kwonana. Kwoou tunai na maundu maingi ma kweyaniya. Onake eethiye asyai make mamutwaaniye, na kivetu kyasyaa mavatha. Ndaaika takwa, niwoosiye kivetu kyatwika kyake, na nikiitavite yingi. Ambiiye ewaa utanu syaana syiimwita ‘Tata’.

Nininoonisyu Muli valuwa waku, na awusoma, onake endeswa niwo. Tunaneeniye muno yuulu wa ndoto yaku, indi twaaiwa ni undu itonya kwaalyulwa. Tulusi tula twili nokwithiwa tukyonan’ya andu eli munduume na mundumuka ala makwatanisyu kyalo kya mathayu moo, matwaana na matwika mundu umwe.

O na asyai makwa ninamatavisye ndoto isu yaku, na masya nimekuthi kwa mundumuwe makausye mamanye yithiwa ikyasya ata. Indi nimaemiwe ni kundavya undu mundumuwe unameiye. Nye ndinaathi namo, nundu niwisi kana amiseni nimavatiye Akilisto kuthi kwausya. Kyu ni kindu kingi andu aingi monaa ki vinya kweekana nakyo, nikwithiwa Akamba nimauwasya kuma tene, na kuiitwa ni andu awe ala mesi mowau na mawiiti mamu. Indi niwite kwiisukanwa kana ve Etikili amwe maendaa kwausya mevithite, muno muno utuku. Awe nimamaiitaa o tondu maiitaa andu ala angu, na makivowa kana amwe makikwa nundu no nginya kila mundu ese kukwa. Ona amwe ala maiitawa ni amiseni nomesaa kukwa.

Onakwa noniotaa, niasya niotaa kila utuku nakoma. Indi naamuka ndililikanaa ndoto syoonthe. Imwe neelya kwoota yatilyi ta uu: Nooniyu andu aingi makyuna mbemba muundani. Yila namoniye, naisye onakwa ningwenda kuna mbemba. Namu mambiya ndikavitwe ni kuna mbemba sya kuvivya. Yila nalikile muundani, nooniyu mbemba yatilyi ta mbiu, na yoonekaa nesa kwa kumisisya. Na yila namikunyiye mathangu nisisye kana owo ni mbiu, nooniyu o mathenya, mathenya ma mbemba. Kwoou nasya niekane nayo, nimanthe ingi yithiwa itena mathenya. Naamuka, na ndoto yathelela vau. Ndyisi undu ndoto isu yaasya, kana undu itonya kwaalyulwa. Wiona ata we, Loisi, yuulu wa ndoto isu?

Ve kaundu nithiitwe ngisuaniya, ngwenda ukutavya. Niona kana mundu mwanake takwa akisuaniya kutwaana, niwalite kwiyumban’ya undu wiithiwa akisuviya kivetu kyake na syaana syoo. Ti useyo kumesya andu na mundu akyeemwa ni kumasuviya ngalikoni ya kila mekuya, na kila mekwivwika, na kila mekwikiya, na vala meithiwa makikala na kukoma, na undu asyai mesomethya syaana na kusyeeya ikwate mwikalo museyo. Kwoondu wa vata wuu munene ta uu, ngaenda Kitui ngamanthe wiya nithukume, ni kana nikwate mbesa sya kwiyumbanisya kutwaana na kusuviya musyi wakwa.

Yila twionana yingi, ngeethiwa na mokulyo mana nikukulya, nimanye mosuaniyo maku undu matilyi.

Nivikya valuwa vau umunthi. Niwutuma wuke wukuite kyondo kinene kyusuite ngethi na meya ma kwenda kwonana.

Ninye mwanake umwe wa ala mekumantha mwiitu mendane na matwaane atwike kivetu kyake,

Tito Mutunga”

Loisi Syokau eewiye ta ukwenda kusiilila nundu wa utanu, yila wakwatiye valuwa wa Mutunga. Eethiwe akyuuwa ngima, indi akwata valua na ambiliilya kuwusoma, oolwa nundu wa kuuwa. Aeka kuluwa ngima, nayo yaendeeya kuvya muvaka yesa kuunguwa o akisoma valuwa yingi na yingi. Atonyiwe ni kwiwa muuke wa liu wuunguiye. Inyaake auka na eethiya ngima niyuunguiye amukulilye, “Syokau, nundu wikiye ata waekana na ngima yaunguwa? Ndwaalya kwika uu yingi. Ko wiikwatitwe ni too waina kwombosya o ukyuuwa, na kwii o muthenya na ti utuku?”

Syokau ainiye kutetemanga, na amwiya, “Inya, ndyiikomete. Niisalukitye vyu, ona ngakunuwa metho muno nundu ve valuwa nikwatiye kuma kwa Tito Mutunga, na niwo ngusomaa.”

“Nundu mundu usomaa valuwa muthenya muima? Valuwa wu ko wiina kyau, wu wutumiye wuungusya ngima? Tyokwithiwa Mutunga eikiite mutheya wa kuukwatya nawo, akutwae!”

Syokau eewa uu, atheka, na eeya inyaake, “Ekai, inya, ndinona ta wiikitwe mutheya. Tito ni Mwitikili na ndamba kutumiya mutheya, nundu uu niwavataniwe ni amiseni.”

Inyaake amutungithya, “Ai, namo amiseni ko nimavataniye maundu maingi-i. Mutunga ni mwanaa Musili na Kambuwa. Nundu ukukwenda akutwae? Asyai make matyaamba kutwookeya kututavya embwa mwaana woo ena mivango ya muthemba usu vala ve mwaana o waitu...”

Syokau eewiye tusoni twa kutungithya inyaake, o yila waunguute ngima. “Inya, ithyi tutyaamba kutwa undu wa muthemba usu. Kwoou Mutunga ndaaweteya asyai make, undu moka kuu kwitu nundu wa kyeleelo kyu. Tyotwailite kweteelanga, tumanyane na tukiweta maundu ala me ngooni situ yuulu wa kutwawa na kutwaana. Indi inya, no useyo waandethya na motao maunduni asu, nundu nivo wesile na tata mutatwaanite. Mundu atonya ata kumanya nesa, ethiwa nukwenda mundu ungi vyu, na kana nake u mundu no ukumwenda vyu, yaani me eli kwendanda kwa wendo mulumu wutonya kwikala vyu na vyu mamina kutwaana?”

”Syokau, mwaana wakulya nesa. Ve mithemba ili minene ya kwisa kutwaana. Kithiyo kilumu kya Akamba ni kwa nziya ya asyai kutetheesya mwaana woo wa mwanake kana wa mwiitu, kumantha wa kutwaa kana wa kumutwaa. Kuilyi ta uu, asyai ma mwanake na ma mwiitu nimatumaa nduu, na makyambiliilya kukuwana, ni kana malulumilye nduu yoo na ya syaana isu syoo. Mwanake na mwiitu nimavinguiwaa muviya, ni kana namo matume nduu. Ethywa mwanake na mwiitu meona o matonya kwikalan’ya, asyai nimewanaa na kuvanga mivango milumu ya syaana isu syoo itwaane. Isu ni nziya imwe itumikaa muno ni Akamba. Kwoou kumanyana na kwendana kwa asyai nikwo kutongoesyaa kwisa kutwaana, na wendo ukyambiliilya kumeya na kwiana kwa asu ene kutwaana. Wendo wa atwaani ni kindu kyeendeeyaa kwongeleka mwei kwa mwei, na mwaka kwa mwaka. Wendo ti kindu kitonya kuthimwa unene kana ulitu kana wingi wakyoo. Andu matwaanite, maendeeyaa kwendana maatumiya o mendene, ethywa vatyi kindu kingi kitonya kumilila nziyani kyaamatulya.

“Muthemba wa keli wa wendo ngalikoni ya kutwaana, ni yila mwanake na mwiitu emo ene matusaa kana mewaa nimekwendana vyu kuma ngooni syoo. Vau no mo ene matonya kutwa ki, ethywa ni wendo wutonya kumekalya ivinda yaasa matwaanite. Nimamanyithasya asyai moo, namo makimanyana na kutuma ndoo nundu wa syaana syoo. Wendo wa

muthemba usu onawo no nginya weendeeye na kwiana na kwongeleeka matatwaanite na kweendeeya muno mbee mamina kutwaana. Nziyani isu ya keli ya kutwaana, wendo wa atwaani niwo wambaa kutongosya, na ethiwa ni mulumu, nakwo kutwaana kukiwaatiya. Wendo weendeeyaa ukyeendan'ya namo, makikalan'ya na makisuviana.”

Syokau eethukiisye ateete matu nesa, na inyaaake aendeeya na kumutaa, amwiya: “Kwa mithemba isu yeli, wendo niwo wulumanasya andu ni kana mekalan'ye kuvika kutumiya na kukwa o mendene. Indi kwi utwaani wutonya kwikala kavinda kakuvi na wendano uking'ala, nawo utwaani wiikwa, na kila umwe akithi undu ungi wake, e munduume kana e mundumuka. Utwaani ni kindu kiseyo muno, na kindu Akamba monaa kila mundu niwailite kukilika. Indi vamwe na uu, utwaani wi maundu momu, ala matonya kuwulika na kuwuvunzavunzya.”

“Inya, ni muveya muno, nundu wa utao waku. Nye ngasuviya muno, nisisye kana kila ninakyo na Mutunga, ni kumanyana tuumanyangana, kana ve mbeu ya wendo mbene.” Syokau oonekiye niwatetheka muno ni utao wa inyaaake. Ndeto isu nisyatumiye ekala akivindiisya, na kwikulya mwene wendo ni kyau. Ooniye no nginya aneene na Mutunga yuulu wa kindu kyu kya vata wunenevete ta uu.

Loisi Syokau andikiye valuwa mukuvi kusungiya wula wakwatite kuma kwa Mutunga. Amwiiye,

“Kwa mwanake Tito Mutunga,

Osa ngethi. Ninataniye muno yila ninakwatiye valuwa waku, ona naungusya mbisu ngiwusoma! Ni muveya muuuuuuuno nundu wawo. Nininendeeiswe kwiwa kana onaku nowootaa ndoto, ona vala nyingi nisyulaa waamuka. Ndyisi undu ndoto isu yaku ikwonan'ya kana undu itonya kwaalyulwa. Nokwithiwa ve kindu wendete muno unaemiwe ni kukikwata, o tondu unooniye mbemba na wauna ukyenda kumivivya uye indi yakusonokya weethiya yusuute mathenya.

Ninooniye undu ula unawetiye wa kumantha wiya, e undu wa vata kwa mundu akyenda kukwata musyi wina kivetu na syaana. Kwoou nikwikwatisya kumantha na kwona wiya nesa.

Ethiwa asyai maku nimaendiye kwausya yuulu wa ndoto yakwa, nimakutavisye undu meeiwe ni mundumuwe?

Yila twionana, ngenda muno tumanisye mawoni maitu yuulu wa utwaani, na muno muno kila kitawa wendo, na undu mundumuka withiwa akyenda muume ethiwe atilyi, na ta uu undu nake munduume withiwa akyenda muka ethiwe atilyi. Kwoou yumban'ye twoowan'ye maunduni asu na angi ala withiwa namo kana meumila twaina kuneena.

Naandika kwa ukuvi, nundu ninisi tutileya kwonana mituki.

Ikala na uvoo na muuwo, na Mwiyai waitu akusuviye twiisa kwonana o yingi.

Ninye mwiiitu Loisi Syokau.”

9. Mwalimu Sakayo Mumo Kwonana na Tito Mutunga

Mbokani ya kuthokya Mutunga auma India, vai andu aingi. Umwe wa andu asu ni Mwalimu Sakayo Mumo, ula wasomethasya sukulu ya Mulango. Mwalimu niwendeeiswe muno ni kwiwa ngewa ya Mutunga. Kwoou niwatavisye syaana sya sukulu ngewa isu, na ameya akakulya Mutunga oke vau sukulu aitavangye maundu ala wooniye e kyaloni kyu kya kundu kwaasa. Mithenya mivuthu itina wa mboka isu, Mwalimu Mumo niwaendiye kutumusya Mutunga na mavanga meonana maendeeye na kweeya ngewa.

Yila moonaniye yingi, undu umwe wa vata muno wula mwalimu wakulilye Mutunga, ni kana nutonya kwaandika ivuku ya ngewa isu yake. Mwalimu aisye, “Andu aingi nimendeeswe ni kwiwa ngewa yaku, undu weethiwe na kyalo ukangani na wona muisyo, indi wavonoka muvaka wesa kuvika India, wekala kwo, na wesa kwonana na Muli na

mwatuma nduu o yila mbeeni mwai amaitha, movaka mwesa kwinkukan'ya. Yuyu ithyi Akamba twi ngewa na mbano nyingi vya, ila andu mekalaa makyeyaniya. Ona sukulu notusomethasya syaana ngewa isu situ sya tene na ingi sya mavinda aa. Indi vatyi ukewa kana wano ona umwe, wi mwaasa na ukwatanitye ilungu nyingi ta ngewa ila unatutavisye movaka kweewa ta kuutuka o tukwithukiisye. Nye niona wailite kwaandika ngewa isu, ni kana itumbithwe yithiwe ivuku andu matonya kusomaa. Yila wai India niwamanyiiswe kusoma na kwaandika, na nutonya kutumiya umanyi wu, waatavya andu angu ngewa yaku. Wiona ata we Tito?"

Asungiiye amwiya, "Asi, Mwalimu wangulya niki undu wi vinya. Yii niwo, ninamanyiye kusoma na kwaandika, na ninamanyiye kwaandika valuwa. Indi ndyaamanya kwaandika ivuku. Niona uu ta wiya wi vinya muno, kwa mundu wina kasomo kanini takwa."

Mwalimu amutungithya, "Akamba maisye kana ithoka iseyo yisilaa mwakini. Isu ni nthimo ya kwasya kindu kiseyo, ta ngewa isu yaku, yitwika ivuku vatileya kwithiwa meko na maundu momu. Indi mundu ngumbau ndakiyaa kweendela kithekani kithungu. Na wiya wi vinya niwitaniwaa, na andu makekiana vinya movaka makawutethya. Eka ngutavye wano umwe wa Akamba, wone kana ona undu ukyonaka wi vinya nowutetheka. Kwa ukuvi, wano wu waasya atii: Tene muno vai asyai mai na mwiitu museyo vya. Vamwe na uu, mai na muunda munene, vala mavandite mwee wukausuwa. Manyaiikisye utangaso wa masindano eli, maitye kana mundu ula ukamasinda me eli makamunenga mwiitu usu woo atwike kivetiki kyake. Isindano ya mbee yai kwasya mundu ula ukasyiia ukungu weeke kuuutaniya mweeni woo, akasinda. Isindano ya keli ni kwasya mundu ula wisyula ulii wa iviya yila inene yi vau utuini vakuvi, akeethiwa asinda. Asyai maisye kana masindano asu ni muthemba wa ndai, na ula ukamatavya ndai yi vinya mbee wa isu, niwe wiithiwa asinda na makamunenge mwiitu woo.

"Andu nimatatiye maemwa ni kusyiia ukungu weeke kuutaniya mweeni. Amwe nimasevisye ikutha sya ndii ndumu sya mwaamba na ingi sya makonge. Indi ikutha isu ityaatonya kusyiia ukungu weeke kuutaniya mweeni. Angu nimaendiye iviyani makuite mathoka na tuvya tui, indi nimoolanilwe na maemwa ni undu matonya kwasa iviya yikauma ulii. Indi, yuyu matilyi uu na molanilwe ni wa kwika, nivakeniye mwanake wai munini, na andu ala mamwoniye mamukulya, makimuvuthiisya, 'Kamwaana, wienda ata?' Nake ameya, 'Nauka kwona mwiitu ula museyo na ula asyai make maasya makamunenga mundu ula wisinda masindano eli.'

"Asyai ma mwiitu mamukulya kana nutonya kusyiia ukungu kuuutana na kwasa ulii wa iviya. Asya, yii nutonya kwika maundu asu monekaa me vinya. Mamwiya uni usu ungi, euka akuite ithoka, ni kana alise iviyani ase ndii sya kusevya kikutha kya kulungya ukungu nakyo. Nake ameya, 'Nuseyo. Nenyu nienda inyaa mwiitu aende kithekani uni kyooko ateme ngu mbumu na mbonge sya miti miyu, aete vaa musyi.'

"Uni usu ungi mwanake ookiye eethiya inyaa mwiitu niwumbanisye miyo isu. Aisye ngu ila numu syambe kwiiwa mbumbu, na mbonge ila nziu ikiliilwa yuulu wa ngu. Na eeya ithaa mwiitu alike nyumba ose ithoka ta yu yake. Vau nza voombaniye andu aingi makunuite metho na matu mone undu mwanake usu ukwika na makiwa undu ukwasya. Yuyu mwanake niwakwatisye mbumbu isu ya ngu mwaki. Na nundu wa mbonge ila nziu, nivookilile mulingoti mutulu wa syuki yambatiite. Kwoou mwanake niweeiye asyai ma mwiitu mamutemee itui inya sya syuki, ni kana asyovan'ye alise nasyo iviyani ateme ndii sya iviya.

"Asyai ma mwiitu meekiye o kwinama mekala nthi. Itina wa kuvindya matekutumuwa, nimakulilye undu kutonyeka kuungama ukungu wa Mulungu weeke kuuutana. Mavindisye na maemwa ni kwika undu mwanake usu wameete meke. Yuyu nimaisye matitonya kutema itui sya syuki ikasevwa mbaasya ya kulisa iviyani. Itina wa kulanilwa ni ndai isu ya mwanake, nimaisye kana yai ndai mbui mbee wa ila yoo. Kwoou nimeetiye mwiitu woo mamwiya yu nutonya kutwawa ni mwanake usu, nundu niwasinda maundu me vinya. Asyai

nimamanengiye indo, na malunga, na mbui, na mamatwila kitheka kinene, ni kana make musyi woo vo.

“Mwanake usu woonekaa kamundu kanini, na kuvuthiiswa ni andu, niwakwatiye mwiitu museyo atwika muka, na mekalan’ya mena utanu ivinda ya myaka na myakaka.”

Ethiwa niwisi ukewa wa Akamba waandike na ukinenga mundu ungi awusome.

Mutunga eethukiisye nesa ukewa wu, wamwon’ya kana mundu ena kithing’iisyo na ukumbau, nutonya kwika o na maundu me vinya. Kwoou Mwalimu Sakayo amwiya, onethiwa kwaandika ivuku kwi vinya kwa mundu wina kisomo kinini, o tondu kwoovinya o na kwa mundu musomu muno, vena kwithing’iisya akatonya kwaandika ivuku aeeye andu ngewa yake. Mwalimu amwiye akamutetheesya undu vatonyeka ni kana ivuku yume yisomawe ni andu ta syaana sya kululu, ona andu aima. Mutunga aisye, “Mwalimu, ndeto isu nisyambendeesya muno, na syanenge ukumbau wa kwika maundu me vinya. Ni muveya nundu wasyo. Yuyu ningutiwa ngisuanika kana nindonya kulisa kiima kyu kitulu wambolootela na wambikiya ukumbau niende ngakilise.”

Nimaendeeiye maneena maundu angi maingaingi, nundu Mutunga niwendaa kumanya undu kwaendeeiye yila wai kundu kwaasa na yila utakwataa uvoo wa musyi nongi. Kindu kimwe kyeewithisye Mutunga utanu ni Mwalimu kumutavya kana syaana nisyandee na kwongeleeka sukulu, na muno muno syaana sya eitu. Yila Mutunga wamukulilye kana niwe wasomethisye Syokau, Mwalimu amwiye, “Yii, ninye namusomethisye myaka ili, na mwaka umwe asomethwa ni mwalimu ungi. Ai mwiitu wi kiliko muno, na wi kithing’iisyo kya kwika wiya wake, na niwendeeaswa ni kusoma. Wikulya uvoo wake niki, ko ve undu wikikite kwake? Ndyisi kana niwatwaiwe, ndyaamba kwiwa, ona vala Mwalimu ndamba kwaatianiyaa na maundu ma syaana syoonthe syamina kuma sukulu. Nokwithiwa Syokau atwaiwe na akasyaa, ona vala nimwonaa eweka yila twatulanisya uthaithini ikanisani. Unamumanyiye oyu wenuka, kana nowamwisi utanathi India?”

Mutunga amusungiiye asya, “Aiyee, vatyi undu unene wikikite kwake. Mukuuwe umwe wa munduume witawa Mutisya, nitweesene ndaendete India, twai nduu, onayu ndyaathela. Kwoou yila twaendaa kwoou nonoonaa andu make. Indi yila ninenukiye, mundu wa mbee kutulan’ya nake o ni nziyani, ai Syokau, akuite kikuu akyuma kutava kiwu. Ambona niwamanyiye, onakwa namulilikana andavya isyitwa yake. Notwonanite mavinda mavuthu, nundu nduu yakwa na mukuue niyasyukiye na twambiliilya kwonangana na kuthi kukethan’ya. Vamwe na uu, Mwalimu nindonya kuuweteya kana ningumanthithya mwiitu ndonya kutwaa, nake no umwe wa ala me methoni na mavindiisyonni makwa. We wiona usu ta utonya kutwika kivetu kiseyo na kyailite mundu takwa?”

Mwalimu niwavindisye vanini amba kuvevuuka, na amwiya, “Wakulya nesa uvoo wa Syokau. Yila wasomaa kilasi kya katatu ithyi alimu nitwamutwikithisye vuluvekti wa syaana ila ingi sya sukulu. Athukumiye wiya wu nesa, wiya wa kusisya na kusunga syaana yila syi sukulu, na akitavya alimu vala vethiwa ve vata woo kutethya syaana. Ndeekaa wiya wu kwa nziya ya kusitakiiya syaana inengwe usililo ni alimu. Aiyee. Aisyaasya na wololo wa ngoo, akimanthithya undu syaana itetheka ikasomaa nesa. Ithyi alimu nitwendeeiswe ni uthukumi wu wa Syokau, na tweewiye kyeva aleya kweendeeya na kisomo mbee wa vau. Tweewiye ivinda yu asyai make matyendaa asome mbee wa vau, mendaa atwawe anenevanga. Ndyisi kana niwesiye kutwawa, nundu no tenange amina sukulu vaa Mulango. Ninimwonangaa yila wauka uthaithini, indi ndyeelya kutumuwaa nake.”

“Ekai, anambiye ndaatwawa”, Mutunga amusungiya vau.

Mwalimu amwiya, “Embwa ndaatwawa, tyo nginya ethiwe e muviku, kuvika ethiwe atonya kutwawa.”

Mutunga niwang’othisye mutwe, kwonan’ya niweetikilana na ndeto isu. Niwendeeswe ni kateto kau, nundu asu nimo malilikano mai manene ngooni yake ivinda yu. Kwoou amwiya,

“Yii, Mwalimu, onakwa niona niwianiisye kutwawa. Ula ukamutwaa akakwata kiveti kiseyo, uthyuni na mwikaloni!”

“Yuyu inywi alimu vaa Mulango, mwikaa ata ni kana asyai mendetheeswe ni kusomethya syaana syoo sya eitu? Kana wiona ata, tyo useyo onasyo syaana syoonthe ilike sukulu, syi sya eitu kana syi sya mavisi?”

Mwalimu amutavisye kana mavinda amwe kila taamu nimatumanaa methiwe na wumbano wa asyai ala me syaana syi sukulu, vamwe na ala syaana syoo italikite sukulu. “Alimu matavasya asyai kana syaana ni muthinziyo wa Mulungu, na niwe Mumbi wasyo syi nga na syi nume. Mulungu ndekiyaa kivathukan’yo anduni ala wumbaa. Kwoou asyai matyailite kuvathukan’ya syaana imwe isome sukulu na ila ingi ikivatwa kuthi sukulu no undu wa kwithiwa ni syaana nga. Ve maundu amwe me vata muno kumanyika ni syaana sya aka, ta kuthesya musyi, kuuwa maliu ala maseuvasya mwii, nziya sya kusyiyi mowau, na kweeya syaana sya ukenge. Kwi maundu angi maingi mamanyiaswa syaana syoonthe, ta kuima nesa, na kuithya nesa, na kuthesya musyi woonthe, na kumanya na kusuviya maundu ma syindu ila syi vo onethiwa ni muthanga, kana itheka, kana nyamu sya kithekani, kana kiwu, na maundu ma mbuwa, na maundu ma kwikalan’ya andu na andu kwa muuwo onethiwa ni ma mbai ingi, na maundu ma kunengane ndaiya, na maundu ma kuneena wo vandu va uvungu, na maundu ma kusuviana na kutethean’ya. Mundu e mwiiitu kana e mwanake, nutonya kusomeya mawiya ma mithemba na mithemba, ta kutwaa ngali, kana kuulukya ndeke, kana ukalani, kana utakitali, kana utavan’ya, kana viasala, kana walimu. Ve maundu maingi ala andu masomaa, me syaana ona me andu aima, me aume kana me aka.

“Kwa nziya isu, nitutataa kweelesya andu vata wa kisomo, ni kana mekiye syaana sukulu, sya eitu na sya mavisi. Amwe na amwe, mbola na mbola, andu nimambiliilye kwaamuka na kwona vata wa kisomo. Indi amwe monaa syaana syamina kusoma vandu va myaka itatu kana itaano, ikeethiwa syean’ya kisomo na syailite kuma sukulu. Indi tumatavasya uu ni uthuku kumya syaana sukulu syamina kusoma o myaaka mivuthu. Kisomo kitithelaa, na syaana syailite kunengwa uthei wa kusoma myaka mingi, ni kana ala matonya mathi mbee na mbee kuvika yunivasiti kana imanyisyoni sya yuulu. Asyai, ona andu ala angi, tumeyaa maumye mbesa sya kusomethya syaana vate kwikulya ikamaetee vaita mwau syasoma. Umanyi ni kindu kikalaa munduni vya na vya, na kindu kya vata mbee wa mbesa ila syumaswa kusomethya mundu.

“Twaneenanga muthemba usu na andu, nitwonete waalyuko wa kana ta myaka itaano ithelete, syaana ila ikulika sukulu syeendeeye na kwongeleka kwa wingi, mwaka kwa mwaka. Onayo silikali ya Angelesa ila ituungamiye, niyeendeeye kwongela kwaka masukulu. Yuyu kuu Kitui kwina andu meana una ala masomete maavituka vulaimali sukulu makavika sekondali sukulu, ona amwe maathi masomete makavika sukulu nene yitawa Makerere College, yi musyi wa Kambala, nthi ya Ukanda. Nye mwene nasomiye navika vulaimali sukulu, naminiya Masaku, naye naenda kimanyisyo kya walimu wa kusomethya vulaimali sukulu ta vaa Mulango indi mbee yai elemendali sukulu.

“Twi alimu atatu ala twasomiye twavika vau. Indi mundu ekalaa o akisomaa mavuku ni kana ongele umanyi wake, ateo vatyi mavuku ma Kiikamba. Ala mevo no mavuthu ma Kiiswaili, na maingi muno ni ma Kiingelesa indi tutyisi kithyomo kyu nesa undu tusoma mavuku momu. Twamanyiiswe Kiingelesa kinini, ota kya mbesa ili! Twikaa kweendeeya kwisomethangya e ithyi ene, kwa nziya ya kusomasoma mavuku ma Kiingelesa ala mate vinya. Akoloni ti ta mendaa tumanye kithyomo kyoo muno, undu twisa kusoma maundu maliku matonya kutwon’ya kila kitatuma twisumbikiya. Matanamba kuka kuu kwitu, tyo ithyi tweesumbikiyaa? Indi mooka, nimatukililye vinya na maina kutusumbikiya kwa kithui na ivuti.”

Yila mwalimu wawetiye uu, Mutunga niwongelile tuteto na amwiya, “Mwalimu, ve kaundu kamwe nooniyee India ndaelya kutavya andu kuu, ala neeleasya uvoo wa India. Yila

nai kuu, neewiye kana vau mbeeni, Angelesa nimasumbikite India o tondu yuyu masumbikite kuu Kenya na nthi ingi sya Avilika. Ateo Aindi ngumbau nimamanthaniye na kwisumbika, indi weethiya Angelesa nimekuvatana kindu kyu kwa vinya mwingi. Indi Aindi nimesiye kukwata kyeelelo kyoo, na Angelesa meetikiisya mamanenge kwisumbikiya. Kindu kyu nikyatumiye nye nikulya mwene, ‘Ithyi naitu tukesa kukinya vau ata na indii?’ Ona nenuka yuyu, nithiitwe ngikulya ikulyo yu ngooni yakwa, o nivinditye. Yu we Mwalimu nokwithiwa unenga kyenikulyoni yu, nakwa ngaunika ni kumanya kindu kyu kithiitwe mutweni kwakwa ivinda yaasa?”

Mwalimu Mumo amusungiiye amwiya, “Tito, wakulya kindu kilumu, na kindu andu methiitwe makikikulya kuma myakani mivuthu ithelete. Undu wa mbee ni kumanya kana Muungelesa onaa ta utakesa kuma kuu kusumbikwe ni ene ala mai kwo akisa kukena kuu. O na ti myaka yaana ithelete kuma avika kuu na eenenga kutusumbikiya. Endete kuu muno, na aakiye kuu aluma, na oosa muthanga itheka na ilungu nene vyu. Kwoou tutyisi tukesa kwisumbika indii. Nivawetawa andu amwe makwatiwe meekiwa yela ni silikali ii ya ukoloni. Makwatiwe meewika makyasya matikwenda kusumbikiwa ni Muungelesa. Kwoou silikali yalikilye athiani kuu na kuu, ala mekalaa methukiisye undu andu mekuneena unduni usu, na makikuna livoti kwa silikali. Athiani amwe notumesi, na andu nimesuviyaa undu mekuneena kana kwika yila athiani asu me vakuvi.

“Indi ndonya ukutavya twi eli, kana wasya wu wa kwenda kwisumbika niweendeeye na kunyaiika na vaty kindu kitonya kuwuvindithya. No nginya tweendeeye na kwitya kwisumbikiya. Nye nundu ni mwalimu, nditonya kuneena kwitya wisumbiko, indi nditonya kuvosya wasya wu. Vate ndii, twailite kwosa kwisumbikiya e ithyi ene, Angelesa makyenda na matekwenda, ona matwova kana kutuwaa tukitya wisumbikiyo witu. Indi, Tito no iwe weka ndonya kuneena ta uu ndena vwiya wa kuthianwa na kutavanwa kwa silikali. Ndonga kukwiya onaku wailite kwisuviya athiani, na weekiye nesa waleya kuweta uvoou wu yila watavasya andu maundu ma India, nundu niasya vai athiani vau kana onethiwa matyai vo nokwithiwa mesiyekuvikiwa ni ndeto ila waneeniye muthenya usu.”

Mutunga niwathuumukiye, na amwiya, “Mwalimu, wambika nesa kungweteya undu kutilyi ngalikoni isu ya kumantha kwisumbikiya. Onakwa ngeesuviyaa, nundu ta yuyu ninekalile India myaka isu, vaa vakeethiwa andu mekwona ninisi kana andu ma India nimo mesumbikiye, na kana onakwa ngenda kuu Kenya twithiwe twisumbikiye muthemba usu. Weeka nesa kungweteya uu, nundu Muukamba aisye, ‘Kitheka ki matu makyoo’. Indi andu ala mena wendi wu wa kwisumbikiya, makaendeeya na kwingiva, muvaka mavike vandu matasyiika onethiwa Angelesa makatumiya mavuti na mbomu. Tene mo ene matyasindiye kauni wula weetawa wa nthi yoonthe? Na tene andu ma India na Ameleka matyamasindiye nginya mesa kwitikiisya kumanenga kwisumbikiya?”

“Ithyi onaitu tukavika vau, ethiwa mwaki wa kwisumbikiya nimwakanu, na wauni wa kwisumbikiya niwuung’aatukya mimeyo ya andu kuu na kuu. Vaty kindu kitonya kuvosya mwaki usu nongi, kana kulaukya wauni wu nongi, onethiwa andu maketikya nthakame yoo nundu wa mwaki na wauni wa kwenda kwisumbika e ithyi ene. Muthenya umwe wukakya, tweeke kusumbikiwaa ni kilauni ki kwaasa ta Landani. Kilauni kyu kityisi mathina ala twonetwe ni Angelesa kuu, na undu amwe matuveniye muthanga witu na matutwikithya ngiya sya kuthukumaa myuundani yoo minene.”

“Yii, onakwa niona uu”, Mwalimu amutungithya, na me eli masya Mulungu atethye andu ma nthi yaitu ikwate wisumbiko.

Nimakwatisye kuneena uvoou wa witikili kana Ukilisto. Mutunga niwe wambiliilye uvoou wu, kwa kutavya Mwalimu Sakayo Mumo kana yila wai India niwataviswe Uvoou Museyo wa Yesu Kilisto ni amiseni ala mamwosete kwikalaa kwoou. Akulilye Mwalimu, “Ngyuma kuu ti andu aingi mai metikilite. Onakwa ndyai Mukilisto. Indi yuyu niona andu aingi ikanisani

muthenya wa Kyumwa yila twaenda uthaithini. Ko kwithiitwe ata etikili makaingiva uu, na nundu vau tene matyakwatianiyaa na Uvoo Museyo?”

“Ve itumi ili kana itatu sya vata ila itumite etikili kana Akilisto maingiva”, Mwalimu ambiliilya kusungiya ikulyo ya Mutunga. “Kitumi kya mbee nikwithiwa ithyi Akamba mbene, nithyi tuuthi misyi na misyi tukitavya andu Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto. Amiseni matitonya kwika uu, nundu mekalaa o vaa Mulango kiseseni kyoo; na amwe matyisi Kiikamba nesa; na Amiseni amwe matyendaa kulika misyi yaitu, nimamivuthiisyyaa na kwasya ai yi kiko na nimatonya kukwatwa ni mowau mamilika. Ithyi ene tutikiyaa kindu ta kyu, nundu kuu ni kwitu na tutivuthiisyyaa nyumba situ vala tukomaa, kana misyi yaitu vala twikalaa, kana maliu maitu ala twiisaa. Kwoou Akilisto ma Akamba, ithyi aume na aka, nitunyaiikaa misyi na misyi tukitavan’ya Uvoo, na andu makitwithukiisya na kukulya maeleangwe maundu ma Witikilo. Andu ala meewa makyendeeswa ni kwitikila, nimokaa ikanisani muthenya wa Kyumwa, na mutavan’ya akikulya ala mekwenda kwitikila Yesu Kilisto maungame kana mokilye moko. Itina wa kwonan’ya nimeetikila, nimambiliilasya kuthi vau ikanisani yimwe kwa kyumwa kumanyiswa maundu ma Uklisto. Maundu asu ni ta ala maandikitwe nthini wa Mbivilia, na undu andu matonya kuvoyaa, na kwikalanasya mena muuwo na mwaamba na Akilisto, na kwenda andu onthe ona ala matetikilite. Undu unene ni kutavya andu kana Mulungu numendete na eenda matangiwe maumwe mothukuni ma ngoo syoo.

“Andu nimethukiisyyaa maundu ma muthemba usu, mena wendi, na aingi nimakusaswa ni ndeto sya muthemba usu. Kila kyeu na kya vata muno andu methukiisyyaa na wendi mwingi, ni maundu ma Yesu Kilisto ula twaasya ni Mwaana wa Mulungu wasyaiwe tene kuu yuulu wa nthi, vakuvi myaka ngili ili ithelete. Nimatavaswa kana Yesu asyaiwe nthi na mbaini ya Ayuti, na angangiye kila vandu akitavya andu uvoo wa usumbi wa Mulungu, na akivosya ala awau, na akilungya aimu ala meeyawa nimalikite anduni, ona niwathayukisye andu amwe me akwu. Yesu avulanaa na andu ma kila muthemba, na aisaa namo, andu athwii na andu nya, na andu akuu na syaana, na aume na aka. Ala mamwithukiisye na meetikiisya maundu ala wamamanyiasya, niwameiye manyaiike nthi yoonthe, mathi maatavan’ye Uvoo wake. Indi we mwene niwowaiwe, na tondu ai Mwaana wa Mulungu, niwathayukiye itina wa mithenya itatu, na oonana na anyanyae na avikili make, indi itinani ookilwa ni vinya wa Mulungu ambatwa ituni. Kindu kya muthemba usu nikyo tutavasya andu, na twiimakulya metikile Yesu Kilisto namo matwike avikili make.

“Vamwe na uu, ve undungi amiseni matavasya andu, undu wa kwasya ai ala meleya kwitikila makeekiwa yiyani ya mwaki mamina kukwa, na ala metikilite makaenda yuulu ituni kwikalaa vo kuvika tene na tene. Kindu kyu kya kuweta kuvivwa na mwaki kwa ala matetikilaa, ni kindu kitisasya andu muno, na andu makiina kukwatwa ni vwiya. Kwoou amwe metikilaa nundu wa kukiya mwaki usu wiyawa ai utivoaa na ala makalika vo makathiniya vo muno, na muno. Akamba ala etikili onamo nimanyaiikasya uvoo wa muthemba usu, indi kyu ti kindu kiseyo kya kutisya andu ai ni kana matwike Akilisto.

“Twiona kana mbola mbola, andu nimalumasya Uklisto na kuwunenga uthei wumee ngooni syoo na mathayuni moo. Kitumi kya kwika uu, nundu wa kumwenda Mwiyai Yesu nikwithiwa ni Mwaana wa Mulungu. Ona kuma tene vyu, Akamba nimeesi Mulungu na nimamwiikiyyaa makyasya ni Mumbi, na Mwatuangi, na Mwene-Vinya-Woonthe. Nimeesi niwe umanengae kiwu, na kyeni kya syua, na maliu, na mbuwa, na muthanga wa nthi vala syindu syoonthe syikalaa, na nzeve ila mavevaa, na syaana, na thayu, na vinya wa mwii vamwe na kumavosya,

“Kwoou, yila Akamba matavwa Uvoo wa Yesu Kilisto kana ni Mwaana wa Mulungu, nimethukiisyyaa nesa matekukilya ngalali. Ndeto ila mewaa makitavwa kana ni ya Mulungu, mamithukiisyyaa makimanya kana ni ya Mulungu o ula oonthe mesi. Tene matyeesi uvoo wa Yesu Kilisto, kila meesi vyu na vyu ni Mulungu, na nimamuthaithaa, na kumuvoyaa, na

kumuthembeyaa. Vau vatyai nzika nongi ngalikoni ya andu kumanya Mulungu na kumwikaila.

“Indi yila amiseni mainiye kumatavya uvoo wa Mwaana wake Yesu Kilisto, mooniye wu ni uvoo wa utanu nundu ni Mwaana wa Mulungu ula meesi, na ula wamombiye vamwe na kumba syindu syoonthe. Kwoou Ndeto ya Mulungu ila itavanaswa monaa yi vata nundu nimamwisi na nimamuthaithaa. Kwoou, mamithukiisyyaa vate nzika, na kweendeeya kumuvoya nundu tene Akamba nimamuvoyaa. Meethukiisyya na kuisyya thayu wa Yesu yila wai kuu yuulu wa nthi, monaa ta uvulanite namo nundu mwikalo wa andu ala wekalaa namo watilyi ta mwikalo wa andu kuu Ukambani. Yesu angangaa akyona andu awau, na angi meukwatwa ni nzaa, na angi mekuima myuundani, na angi mekuithya indo na malunga, na angi mekwaathimwa niwe, na angi mekutwawa na kutwaana, na angi mekuthinwa ni andu ala mena ukumu, na angi ta aka mekuvathukanw’a na kwiwa nai ni aume. Moona muthemba Yesu avulanaa na andu ma mithemba yoonthe, na monaa ota uu nukuvulana na Akamba na kumamanyisyya ndeto yake o tondu wekaa e vaa yuulu wa nthi. Andu mavinguite matu na ngoo, eke ota uu kati wamo.

“Andu maeleswa undu Yesu wekalile thayu na undu wekaa, na undu watethasya andu mavatani moo, na undu wendete andu oonthe kuma syaaana kuvika ala akuu, aume na aka, meona ni ta umwe woo. Makuna visa wake na mutwe, meona numathengee mathayuni na mavatani moo. Meona Yesu ti mweeni kwoo, na ndaumite nza, nundu niwavulanite na andu matilyi ta ala me Ukambani. Niwisi mavata maitu o tondu weesi mavata ma andu ala wekalaa namo akimamanyisyya ndeto ya Mulungu. Kwoou andu methiawa na utanu kumumanya, na kumukumya, na kumwiniya, na kumuvoya, na kumwisuva, na kweendan’ya nake me mathinani na me moseyoni. Yesu atwikiye niwe wikwatyo woo, na andu mamwikwatasya mamululumiiye kuvika onethiwa ve vata wa kuthinwa na kukwa nundu wake. Kyu ni kindu kiliku na kilumu muno anduni ala Akilisto. Yesu niwe utumaa andu metikila nundu wake kwithiwa Mwaana wa Mulungu ula umwe na ula wisikiye ni Akamba oonthe kuma ala ma mbee tene kuvika ala ma umunthi.”

Mutunga ekalile ethukiisye weelesyo wu wa Mwalimu, na atetheka muno nundu wawo, nikwithiwa niwekulasya kila kyuutuma Akamba matwika Akilisto kwa wingi na wingi. Mwalimu niwaendeeiye kutavya Mutunga itumi ingi sya andu kwosa Uvoo mongeleekete. Amwiiye, “Mwaka wa 1956, Akamba nitwataniye muno, nundu mwaka usu nitwakwatiye Mbivilia yoonthe yaalyulitwe Kiikamba. Kuvika mwaka usu, kila twai nakyo no Utianiyo Mweu. Andu meethiwe na wendi mwingi wa kusoma Mbivilia, yaani mavuku me eli Utianiyo Mukuu na Utianiyo Mweu, ona vala ti andu aingi meesi kusoma na kwaandika. Andu nimathooiye Mbivilia kwa wingi, muvaka weethiya kila nyumba ya Muklisto ve ivuku yu, onethiwa andu ma nyumba isu matyasomaa. Amwe moonaa kwiiya Mbivilia nyumba kwoo kukamasuviya matikaowe kana malikwe ni aimu; na angi moonaa Mbivilia ikamatetheesyya umanthini wa syindu. Ona amwe maiyaa Mbivilia ukomoni wuungu wa kamuto ni kana mamikomeye makyasya ikamasuviya matikaote ndoto nthuku kana matikawae kana kukwa utuku. Indi maundu ta asu ti amiseni mamatavisyye mekae, andu ene nomo mookiye namo, nundu nimanenganae ndaiya nene yuulu wa Mbivilia. Nayo ivuku ya Mbivilia mbene yititonya kwika andu maundu ma muthemba usu, nundu Mbivilia ndikaa syama, yikaa o kuweta syama ila syeekawa na ndeto ila syaneenawa ni athani, na Yesu, na atume make.

“Indi vamwe na uu, andu ala mena Mbivilia ona vala ti aingi mesi kusoma, me uthangaau wa kumisoma nundu yiawa niyo yina Ndeto ya Mulungu. Ona ala matesi kusoma, nimethukiisyya yiisomwa ni ula wisi. Misyi imwe nutonya kwithiya mundu na muka, mombene na syaana syoo, na ula wisi kusoma akithiwa akimasomeya methukiisyye kilungu kya ndeto kuma nthini wa Mbivilia. Kwoou, Mbivilia ni ivuku yalikile misyi ya Akamba kwa nziya ndungalu na yaluma vo. Asomi na ethukiisyya ma Mbivilia monaa maundu maingi ala

mawetetwe Mbiviliani yuulu wa mbai ya Isilaeli, mavwanene na maundu maingi ma Akamba. Kyu ni kindu kya kuseng'ya. Asomi na ethukiisya ma Mbivilia, meona Akamba ta mawetetwe ivukuni yu, nundu maundu angi maingi iwetete, mavwanene na maundu ma thayu wa Akamba, ta mavinda ma yuwa, kana mawiya ma andu, kana mowau, kana mikalile ya thayu na mwikalan'yo wa andu misyini kwoo, kana miyao, kana ngewa, kana nthimo na ngelekan'yo, kana syithiyo.

“Yila tuusoma Mbiviliani, Utianiyoni Mukuu kana Utianiyoni Mweu, nitukwona maundu matukonetye, na kwoou tukitikiisya kana Ivuku yu yineena naitu tondu yaneena kana yineena na Ayuti. O na kaingi andu measya vatyi kivathukan'yo kati wa Akamba na Ayuti, nunda syithiyo situ na syoo nivwanene na tuthaithaa o Mulungu umwe, na twamuthembeyaa na indo na malunga o tondu Ayuti mamuthembeyaa.

“Yuyu, notakwasya kana Mbivilia nikutetheesya andu muno kwosa Uvoo wa Yesu Kilisto. Utianiyo Mweu niwonanite nesa undu wa thayu wa Yesu na wiya wake, na uthukumi wake, kuvika kuwawa na kuthayuuka ambate ituni. Andu memwona e thayu, na okite kwitu aatweetee Uvoo Museyo, o tondu wookiye kwa Ayuti tene na amaetee Uvoo Museyo. Yila andu masoma na kwithukiisya Mbivilia yiisomwa, nimetikiisya maundu mayo vate kindu kinene kyuumasyiia. Andu meona nimawetetwe Mbiviliani, na kwoou matyuuleana na uvoo wula ineenete, onethiwa voo maundu amwe ma Ayuti mavathukene na ma Akamba. Nye mwene ninisomete ngamina Mbivilia ya Kiikamba, kuma ivuku ya mbee, Mwambiliilyo, kuvika ya mwisyo, Uvuan'yo. Ninguseng'a nundu itilyi ta yaandikiwe yuulu wa Akamba, na nundu wa Akamba, na kwoondu wa Akamba.”

Mutungu niwesiye kutumusya Mwalimu, amwiya, “Niwandavya kindu kya vata. Ethiwa Mbaivo yuyu yi vo kwa Kiikamba, onetiwa no Utianiyo Mweu wi woka, no nginya nimithoowe, onakwa nimisome kuma mwambiliilyo kuvika mumunikilyo. We wakwiye ivinda yiana ata kumisoma wamina? Yonekaa ta ivuku inene muno, na no nginya yithiwe yusuite maundu maingi, ona maundu amwe tutatonya kumamanya nesa. Ikisa kwaalyulwa Kiikamba, nundu yaandikitwe na kithyomo kyau? Ni Kiisungu, kithyomo kya amiseni? Yila twai India, amiseni matusomeyaa Mbivilia kwa Kiisungu indi makitwaalyulila maundu na Kiiswaili nundu tutyeesi Kiisungu. Nye nai kwo na munyanyawa Muli.”

“Ekai, Mbivilia ndyaandikwa na Kiisungu. Twiyawa kilungu kya mbee kila kitawa Utianiyo Mukuu nikyo kinene, na kyaandikiwe na Kievelaniya, nakyo ni kithyomo kya Ayuti. Indi kilungu kya keli, kila kitawa Utianiyo Mweu ni kininangi mbee wa kya mbee, na kyaandikiwe na kithyomo kya Kiikiliki. Mbivilia yaitu yaalyulilwe ni amiseni o makitetheeswa ni Akamba, indi mamyaalyulile kuma kithyomo kya Kiisungu. Wiya wu wakwiye myaka mingi kuthela. Mbee mambiye kwaalyula Utianiyo Mweu, nawo niwo uwetete maundu ma Yesu Kilisto, na undu Ukilisto wambiliilye na wanyaaika. Kila Utianiyo wina mavuku meana una, nundu wutyaandikwa ni mundu umwe kana kwaandikwa o ivindani yimwe. Mavuku asu mesiye kumbanwa itinani, na matwikithwa kindu kikwatene. Utianiyo Mukuu uwetete maundu ma mbai ya Isilaeli, ila yaasya niyanyuviwe ni Mulungu yithiwe ikikusiiya undu wake, vamwe nake kwikalan'ya na andu. Utianiyo Mweu uwetete maundu ma Yesu Kilisto na wambiliilyo wa ikanisa, yaani ala mamwilitite nimo ikanisa.

“Yuyu ni vakuvi myaka ngili ili kuma yila Yesu wai thayu vaa yuulu wa nthi. Ikanisa yeendeeye na kunyaiika, o Akilisto mongelekete mavika kila nthi. Uu niwo Yesu weiye ala mamwaatiiye maende kila vandu maatavan'ye Uvoo Museyo wula waetiye anduni kuu nthi. Andu aingi nimaendaa kumwithukiisya akimanyisya maundu ma Usumbi wa Mulungu, na kuvoswa mowau moo, kana kumwa aimu ala mamathinasya. Mwambiliilyoni, ikanisa yeendeeye na kwongeleeka na kunyaaika, kundu kumwe andu nimathinasya Akilisto, na kungi makimowaa nundu wa Mwiikiyo woo. Indi matyaakiya, nimaendeeye kwongeleka na kunyaiika kila vandu, kuvika onaitu Akamba twesa kweetewe Uvoo Museyo ni amiseni

maumite nthi sya kwaasa sya Ulaya na Ameleka. Meekiye nesa kutweetee Uvoo Museyo, nundu ithyi Akamba nitwendeeiswe niwo na twawosa.

“Vamwe na kututavya Uvoo Museyo, amiseni nimatumanyiisye kwaandika na kusoma, na mambiliilya masukulu ma kusomethya andu. Na mamina kutuvikisya Uvoo Museyo, yuyu Akamba e ithyi ene nitwambiliilye kuwunyaiikya kila vandu, mbee wa undu amiseni mai matonya kuwunyaiikya. Nitwatwikithisye Uvoo Museyo weethiwa ni witu na wi mokoni maitu, na wamesya mii muthangani wa ngoo situ. Mbivilia niyo itutongoesya undu twailite kumumanya Yesu Kilisto na kumanya Uvoo Museyo wake vamwe kuwunyaiikya. Mbivilia itutethasya tukunikile nesa maundu ala amiseni matutavasya, na ikitumbulila na kutuvuanisya maundu angi meu. Kwoou Mbivilia ni kitumi kinene kitumite andu maendeeya makyosa Ukilisto kwa wingi na wingi. Kwooundu wayo, nitukwithukiisya Ndeto ya Mulungu ikineena naitu kwa Kiikamba.

“Sukulu niwo undu ungi useyo amiseni matweetee na mawambiliilya kuu. Nimatusomethisye kwaandika na kusoma. Kyu ni kindu kya vata muno amiseni mambiliiliseye kuu kwitu na kundu kungi Avilika, na twina muveya kwoo nundu wakyo. Naitu ene nitwambiliilye kusomethya andu maitu, o tondu amiseni matusomethisye. Kwa nziya isu, nakyo kisomo nikyeendeeye na kunyaiika anduni.”

Ti maundu maingi Mutunga wai atonya kuneena, nundu eekite kwithukiisya ni kana mwalimu amweelesye, na kumusungiya kila kyatumite andu ala mekwitikila maendeeya na kwongeleka. Mutunga aisye, “Kithi Mbivilia yi vinya wingive uu! Nitonya kuneena o ivinditye, na nitonya kukusya andu itamoveeye mukanda ngingo. Kindu kyakwa kya mbee kuthoowa no Mbivilia yila ngesa kukwata mbesa, nundu onakwa nienda muno kumisoma kuma mwambiliilyo wayo kuvika muminukilyo wayo. Ndyaaaiwa uvoo wa ivuku yi muyo ta Mbivilia. Ateo, ona yi muyo wingivite uu, yoo kundu kumwe kwi vinya kumanyika undu kukwasya. Indi kyu ti kindu kinzyiia kumisomaa.”

Mwalimu niwongelile ndeto amwiya, “Andu aingi nimamisomaa, ona yina vinya ta uu. Muthenya wa Kyumwa ukoonaa ala mena Mbivilia mamikuite makithi ikanisani, na mutavan’ya aweta vala vekusomwa, andu asu mavinguwaa kuvamantha ukithiya wiiwa makalatasi maambite ‘Waa! Waa!’, asomi makimanthithya mone vala ve ivuku, na kilungu, na musowa. Ona amwe nimaandikaa ilungu ila syuusomwa, ni kana menuka musyi maasyoke kwisomeya kwo. Andu angi mamisomaa kila muthenya, kyooko kana wiyoo, kaingi me vamwe na andu ma musyi woo, nundu nowisi andu ala mesi kusoma no avuthu maelekanwa na ala matesi.”

Yuyu Mutunga ai na ukulyo wungi vala ve mwalimu. Amukulilye, “Andu ala metikilaa na kukwata mwiikiyo wa Akilisto, oonthe nimawulumasya ki kana amwe nimaleelaa na angi makiwutiya ukithiya ona matyeendaa uthaithini? Ni kyau monaa ki vinya witikiloni? We mwene nundu wi mutumiya umwe wa ikanisa, tyo nginya atumiya asu mwithiwe mumanthithasya kila kitumaa andu amwe maemwa ni kulumya mwiikiyo woo wa Ukilisto?”

“Yu ni ikulyo ya vata, Tito. Andu amwe mawetaa kana ve miyao myumu ya Ikanisa imaemaa. Kwa ngelekan’yo, ve mwiyo uvatanaa munduume mwitikili ndakethiwe na iveti ili kana mbee. Embwa enasyo, no nginya alungye kimwe vamwe na syaana syakyo. Wu ni mwiyo weekiwe ni amiseni kuma mwambiliilyoni. Etikili ala me iveti ili nimaleyaa kulungya kimwe. Kwoou mewaa matitonya kwaatiya undu wuumathokoesya musyi woo.

“Ve mwiyo wungi waasya Akilisto matikaende kuiitwa ni awe kana kwausya. Andu monaa matitonya kuleya kuthi kuiitwa yila mawaa, kana yila andu ma musyi mekulikwa ni aimu. Amiseni meyaa andu ai vatyi wooi; indi Akamba matyithukiisya kindu kya mthemba usu, nundu nimesi ki kana ve kindu metaa wooi. Kwoou, ona etikili nimawetaa wooi na nimawukiyaa. Ve syithiyo ingi sya Akamba ivatawa etikili nundu wa miyao ya amiseni, ta kithiyo kya kwaikithya syaana sya eitu na ivisi, kana kukunda nzovi, kana kutumiya mbaki ona ya kanywa, na nimavatawa kwitya waasya kukitwaanwa, na nimavatawa kutwaana

kwaatiya kithiyo kya Akamba. Maundu ma muthemba usu nimathinasya Akilisto, nundu miyao ya muthemba usu ikonetye kuinga syithiyo nguu sya Akamba. Kwoou andu nimaemawa niyo, nundu matyisi wa kwika embwa meetikila nimekuvatwa kwaatiya syithiyo mo monaa syi nzeyo kwoo, onethiwa ti nzeyo kwa andu angi ta amiseni kana akoloni.

“Muukamba aisye: ‘Vala ya mbee yakinya, novo ya itina yikinyaa’. Kwoou andu methiawa makyenda kukinya vala aithe na aainya moo makinyile. Indi mavatwa uu nimolanilaswa ni vala mekukinya, nundu matitonya kwaatiya syithiyo sya amiseni na sya akoloni syi syoka. Niwo, o undu Akamba maisye: ‘Mweeni niwe wiwikaa e mbaki mbiu’. Indi mbaki isu ya aeni kuma Ulaya na Ameleka, nitonya kuvika vandu andu makona ivulanite ila mbiu na ila mbithi, na makambiliilya kuvathukan’ya manywe kilungu kila kiu na makikya itheka kila kithi. Mbaki isu ya aeni maumite muingo kaingi nitumaa andu mathimuwa.

“Kuneena uu no ta kwasya kana, ve syithiyo imwe sya amiseni na akoloni tutonya kwosa ethiwa ni nzeyo, indi ingi no nginya tuleane nasyo. Miyao isu imwe yikiitwe ni amiseni, tutitonya kumyaatiya twi ilalinda, kana ta tutwiye nthi yoo kula maumiye. Miyao imwe mamikiite kwaatiya syithiyo syoo ene kula maumiye. Twienda kusalukya tumisisye nesa, twaatiye imwe na tukikya itheka ila ingi. Tene mo ona matyaatiyaa syithiyo imwe situ, nimaivuthasya kana matyeeleawa nisyo. Monaa syoo ene nisyo syaaniye anduni oonthe, kuya kwoo na kuu kwitu. Indi nituuleana na kindu kya muthemba usu, nundu syithiyo nivathukene kundu na kundu. Kwoou andu amwe matitonya kwasya syithiyo syoo nisyailite kila vandu. Vamwe na uu, yila twasoma nthini wa Mbivilia nitukwona syithiyo nyingi sya Ayuti ivwanene na ila situ. Vatyi kitumi kya kwiyaiya andu tutiye syithiyo isu situ iwetetwe Mbiviliani nundu niyo ivuku ya witikilo witu. Kwa ngelekan’yo, andu aingi nimawetetwo Mbiviliani ala mai na misyi ya iveti ili kana mbee. Niki maleile kuvutwa maume Mbiviliani ethiwa ni uthuku kwithiwa na musyi wutilyi uu, kuu Ukambani?”

Mutungu niwetikilanile na ndeto isu sya mwalimu, na asya, “Yii onakwa niona Akamba tutyailite kutaanisya na syithiyo situ syoonthe, yila twatwika Akilisto na twatina kukwata mwikalile wa andu ma Ameleka na Ulaya. Tene Mwiyai Yesu eekiye o kwiya avikili make maatavan’ye Uvoo Museyo nthi yoonthe; ndaameya makanange syithiyo sya andu. Kwoou mundu nutonya kutwika Mukilisto mulumu ki, onethiwa nukwenda kwaatiya syithiyo sya Akamba ila andu mekwona syi nzeyo. Yaani mundu nutonya kwithwia e Muukamba kivindyo ki, vamwe na kwithiwa e kitui kilumu kya mwiikiyo nthini wa Yesu Kilisto. Ti kwasya syithiyo situ syoonthe ni nzeyo kana ni sya kuuna andu. Ve syithiyo imwe twailite kwananga e ithyi ene tutekwiwa ni aeni tusyanange tutiwe twi moko mathei ngalikoni ya syithiyo. Indi amiseni meekiye nesa kutweetee Uvoo Museyo wa Yesu Kilisto na kwambiliilya masukulu. Akamba meoneka melulumiilye muno vala ve Yesu. Kila andu mekuleana nakyo no kuvatanwa na syithiyo imwe syoo, na kumanyiswa kana kwiwa maatiye syithiyo ingi ngeni ethiwa makatwika Akilisto. Niasya twaendeeya na kusoma Mbivilia, tukoona maundu maingi makonetye thayu wa Akilisto, na vakeethiwa utandithyo kumosa.”

Makitaanisya, Mwalimu Mumo na Tito Mutunga nimawetiye kana kukomana kwa muthemba usu kwai kwa utandithyo kwoo eli. Maisye kyai kindu kya vata andu kusuaniyaa maundu ma muthemba usu, ala makonetye mathayu moo. Matwiye mekomana yingi, maendee na kuneena makyooan’ya maunduni ma mithemba na mithemba. Mwalimu Mumo niwesi maundu maingi ala maendeeye Ukambani na nthi yaitu ya Kenya. Ekalaa akisoma makaaseti ivinda kwa ivinda, ona niwesiye kuthoowa simu (ya letio) eethiwa vamwe na muka na syaana, nimekwithukiisya maundu kuma Ilovi. Yu letio niyakothaa kuneena na Kiikamba na Kiiswaili, na Kiikuyu, indi kaingi muno muno yaneena Kiingelesa.

Weta useyo wa mundu kwikala akisoma mavuku ma mithemba na mithemba, taeka ma sukulu me moka

10. Undu Ula Syokau Na Mutunga Mendaa Mutwawa na Mutwaani Methiwe Matilyi

Ula mwiiitu na ula mwanake tuwetangite, nimendaa muno monane yingi. Kwa vaati nzezo Syokau na Mutunga nimoonaniye na maowan'ya maundu maingi, kwa nziya ya kukulan'ya undu woni wa kila umwe wutilyi. Isu yai nziya imwe yoo, kweendeeya na kumanyangana. Me eli masuaniyaa nthimo ila yaasya, "Wanake ni ukengani!", nundu za moonaa kile umwe e mwanake. Indi yuyu mendaa mamanthe wanake wa nthini, nawo mawone. Syokau niwe wambiliilye i ndeto, ona vala niwewaa tusoni.

"Tito, ninisi kana wina kithing'iisyo kya kumantha mwiiitu mutonya kutwaana akethiwa kivetu kyaku naku ukethiwa muume wake. Kwoou nikukulya atii: Ni undu mwau kana ni maundu mau we wenda methiwe kwa usu wisa kutwika kivetu kyaku?"

Mutunga amusungiiye avingiiye itheka, amwiya: "Wangulya nesa. Onakwa uu nowo ngwendaa kuukulya, kwoou nitusuaniiye vamwe. Mutwe waku na wakwa yisuaniiyaa undu uvwanene! Ni maundu maingi ala nye nendaa methiwe kwa kivetu kyakwa. Undu wa mbee na ula munene muno, ni wendo. Ndonga kwenda kivetu kina wendo vala nii. Unduni wa wendo, nye nditonya kwenda kutwaa kivetu kina munyalo wa wendo ukethiya kitilyi ta mundu wi weuni kula kute mbuwa. Wendo niwo mbuwa ya utwaanini, na vate wendo utwaani nduluma na ndwikala ivinda yaasa. Wendo na wendano niwo kisingi kya utwaani."

Syokau amukulya, "Kuilyi ata kwa kithiyo kii kya Akamba? Nakyo ni kithiyo kya asyai amwe matonya kwaatiiya na kutwaaniya mwaana woo kana kunengane mwiiitu woo atwawe, mo matesene kindu kana o undu unini. Vau ve wendo embwa andu matyisene mbee wa kutwawa na kutwaana?"

Mutunga asungiiya, "Mwambiliilyoni vatyi wendo na vatyi kimena, nundu asu me eli matyisene kana mesene o vanini. Indi ethiwa nimeetikiisya matwaane kwianana na kithiyo kyu, wiya wa mbee kwoou ni kuvanda mbeu ya wendo umwe kwa ula ungi. Ethwia nimekwambiliilya kwika uu, wendo na wendano wukameya, na wukongeleeka, na wiimaluman'ya methiwe muume na muka. Kwoou, itinani wendo wukatwika musingi mulumu wa utwaani woo na musyi woo. Andu aingi ala matwaaniye na nziya isu, nomalumanite. Indi ti kwasya nziya ya muthemba usu ni ya kweendelwa ni kila mundu. Kwi nziya ingi sya kutwawa na kutwaana."

Syokau akulya, "Na niki andu amwe mambaa kwendana, na makisa kutwaana itinani? Indi vavituka ivinda ina, nimaemanawa kuvikiya makitaanisya vya na vya. Nundu wendo woo wula mai nawo mwambiliilyoni makisa kutwaana, withiawa wikite ata?"

"Vau ve vinya kumanya undu wendo wunyivangaa mbola mbola kuvika wiithela. Andu ni ma mithemba mingi. Amwe nimatonya kwaalyula mwikalo woo, na vala moonaa makyendana ene kwa ene vakiina kweema, kana makyambiliilya kwenda mundu ungi taeka muka kana muume woo. Undu usu weekika, nivethiawa woo mwingi, ona nimatonya kutetan'ya muno, kana maakwatya kau wa kuvuana ona kuvikiya kuwaana. Nivethiawa kiiyo kingi ngooni na methoni, andu manavika itambya yu. Na ethiwa ve syaana, onasyo no nginya ithine, embwa wendo wa asyai masyo wukathela."

"Nye mwene nenda kutata undu vatonyeka nongeleele wendo wutikang'ale kana wututiye nye na kivetu kyakwa. Wendo mulumu weendanasya na wendano. Wendo niwutonya kuma ngaliko imwe, ukethiya mwanake nowe ukwenda mwiiitu muno, indi mwiiitu akithiwa ndekumwenda kiasi kyu. Kana ukethiya mwiiitu nukwenda mwanake muno, indi mwanake ndekumwenda muthemba usu. Wendano ni kindu kya vata kuvituka uthwii. Wendano ni kindu kya kunengwa na kunengane, kwa utanu na kwa uthasyo, vate kuthing'iiswa kana kulasimiswa. Mundu nutonya kwithiwa akinengane wendo, indi ndekukwata wendo kuma kwa ula ukunengeleelya wendo wake. Kwendana ni kuisaniya wendo, na kwendana ni kukwatianisya wendo, na kwendana ni kukwatianiya moseyoni na mathinani, na kwendana ni

kunyusaniya wendo, na kwendana ni kwathukangya mivaka ila itonya kuvathan'ya asu matwaanite, na kwendana ni kweekaniya yila andu meewan'ya woo kana kuthatan'ya kana kuvitanisya ene kwa ene, na kwendana ni kwikanisya wendo, na kwendana ni kwitikianisya methoi ma wendo, na wendo ni kusuviana na kumianisya andu me awau na me aima, na wendo ni kwitikiisya kila umwe ose ula ungi o undu matilyi vamwe na wonzu woo na ulumu woo.

“Asi, mwa Tito ndeto isu ni ndiku waweta undu wendo na wendano ivwanene na ikwatianiye. Na ni undu ungi wiva utonya kwenda withiwe kwa mwiitu ula wenda kutwaa, embwa mwina wendo na wendano tondu wambuanisya mosuaniyoni maku?” Syokau akulilye Mutunga ikulyo yu amusyaisye yimwe yimwe, ta mundu ukwitya aivwe ikwaani ya kukovwa kindu.

Nake amusungiya, “Maundu asu tutyuumaweta kwaatianisya kwianana na vata wamo undu wingivite. Indi kindu kingi kya kumbendeessa ni muvwanile wa mwiitu ula nisa kwenda kumutwaa. Eitu mombitwe na mii ya kwendeessa, na ta oonthe monekaa me aseyo uthyuni. Kila mwanake ve kindu kila wonaa kiimwendeessa kwa mwiitu ula ukwenda kwisa kumutwaa. Nye nendete mwiitu wi matau mailinganite ukethiya matilyi ta tulima twi uthyuni yila watheka, tuungyi katikati wa kanywa na metho. Nenda maayo make methiwe me muthiya mulungalu, nditonya kwenda me nzumi. Ethiwa nukutaa maayo make maatheya nesa, kyu ni kindu kiseyo. Nye ndyenda kiveti kyakwa kithiwe kikinyunga kanywa nundu wa kuleya kusaka maayo nesa, na kumya ngeeti syaathela. Ona ngove syake syithiwa syiimbendeessa, embwa syikonzete nesa undu itavwikiiya metho make. Namu a metho nenda mate manene muno. Nenda ngingo ntheke indi ite ndaasa. Nondo ila nye nendete ni ila nene, indi ti undu ona syi kithimo kinini nonisyitikle. Syoonthe nondo nisyusuwaa iya ya kwongya mwaana. Ta yila eitu masungaa, ndonya kwasya mwiitu wa kumbendeessa ni ula wamilaa kitimba ukethiya mwii utilyi ta kiinyu. Indi ti kwasya ai akekalaa akimila kitimba mavinda oonthe twatwaana!”

Syokau amukulya, “Namu maau wendaa matilyi ata? Mwiitu wina mateng'e no umwende mwaatwaana?”

Amusungiya, “Mateng'e mativata mwiitu kutwawa na kutwika kiveti kyailu. Ndikwona nivatwa kiveti nundu wa mateng'e makyoo. Maau me mateng'e na mate mateng'e eli no maau ma mundu, na maau timo mundu woonthe. Ve ilungu ingi sya mwii wa mundu. Ta moko, nye ndonya kwenda mwiitu wina moko me vinya, ni kana withiye nukutethya wiya na uthangaau. Na kyu nikyo kindu kingi nisyaaasya kwa eitu, ula muthangaau na ula mwaanu. Nditonya kwenda kiveti kyaanu, nundu no nginya kyeemwe ni wiya wa nyumba, na wiya wa myuundani, na wiya wa kuuwa, na wiya wa ndithya, na wiya wa kweeya syaana. Mawiya ma musyi ni maingi. Ndikwenda nithiwe ninye ngutethya maundu asu ni nyoka. Na vamwe na uu, no useyo indi ti lasima, embwa kikatethya wiya wa kwaandikwa, kwianana na mawiya ala matonya kwithiwa vo. Indi, kiveti kyakwa kyaatwika ni kyaanu nika o kukiita waanu wukauma mwii. Nika kukilumangya makovi kyaakwata uthangaau!”

Vu kwa vu Syokau niwamutungithisye, “Ai no nginya ukune kiveti kyaku makovi kana ngundi? Nye onakwa ndonya kwenda kuvuwa mwiimiwa embwa niwambuwa kana ni mwaanu. Nundu mwii wa mundumuka wiwaa woo, ota mwii wa munduume. Vatyi kitumi kya aume me oka mavuwae aka moo o momiisye ta ing'oi. Nye ni kiveti kya mundu na akimbuwa, onakwa no nginya nimukune makovi kana ngumi, na moko mathei kana na ndata. Ethiwa aume me luusa wa kuvuwa aka moo, onamo aka mailite kwosa mwanya wa kuvuwa aume moo.”

Yila Syokau wawetiye kateto kau, Mutunga niwalalamikile na amutwikanisya kuneena, amwiya, “Munduume kuvuwa muka ni kithiyo kikuu kya Akamba. Indi ndyaaaiwa mundumuka waavuwa muume, nundu kyu ti kithiyo kya Akamba.”

Syokau nake amutungithya, o ndeto syeendeeye kuvyuva, “Nye ndikuweta kuvuwa mwiimiwa ngwikiye vwiya, Tito! Kyu ni kindu kikonetye ulungalu kwa aume na aka. Indi kila kiseyo mbee wa kuvuana, ni andu kwikalan’ya makyendana mena muuwo na ndaiya umwe kwa ula ungi. Ni undu wa vata muno, kivetiki kinenga muume wakyu ndaiya, nake muume akinenga kivetiki kyake ndaiya. Me eli nimeanene ngalikoni isu ya kwikalan’ya. Indi endeeya, undavye maundu angi wendete kwisa kwona mevo kwa mwitu ula ukesa kutwaa. Twambe kwiiya nthi maundu ma kuvuana makovi kana ngundi.”

Mutungu niwakeneesye itheka na amwiya, “Indi eka niwete kaundu kamwe ngalikoni isu. Nye nditonya kwenda kivetiki kyuunguna makovi ma mwii kana kundandika makovi ma ndeto embwa ninakithatya. Uu utyisikiye kwa Akamba. Munduume uvuwa ni muka atina kutindaa akithekwa ni andu oonthe, ona syaana siina kumuvuthiisya. Nye ndyumiisya kindu ta kyu, kya kutandikwa ni muka wakwa. Asi! Asi! Undu usu waaiwika Ukambani? Kwitonyeka kivetiki kivuwe muume na makyeendeeya kwikalanasya, kikumuvuwaa o yila kyenda. Nundu usu withiwa e munduume mwau, usu ukuvuwa ni muka o akilitye? Ona munduume usu auwa mbu, ni aau mathi kumutaan’ya avalukitwe ni muka akimutandika? Munduume wa muthemba usu ndesa kumaala thome vala ve aume ala angi, nundu wa kusonoka! Vangi maina kumwiya amon’ye vala unkuniwe ngundi ni muka vaimba.”

Onake Syokau akeneesye kutheka niwamwiye, “Kithiyo kyu kya Akamba ni kithuku, nundu kivathukanasya aka na aume, na ukithiya aume nimo mekuumisya aka kwavikwa kauni. Ithyoontho twailite kusuviana, vandu va kuvuana, na kwendana o tondu uwetiye. Nye ndyithiwa na muuwo embwa ngatindaa ngikiya mwiimiwa, ngyona ta utonya kumbuwa enuka musyi kana namuthatya. Kwikala na vwiya wa muthemba usu ti undu wa kululumiiya utwaani. Kwoou, kethiwa kithiyo kyu nikivetwa kuma Akambani, withiya kwaseuva. Ona aume na aka methiwa mathaswa ukomboni wu wa aka kwithiwa makimitiwa na kuumiswa ni aume. Munduume tiwe wi vata mbee wa mundumuka, na mundumuka tiwe wi vata mbee wa munduume. Nimeanene wendonni na kwendanani, na mailite kwikalanasya meanene muthemba usu, makisuviana vandu va kuvuana.”

Mutungu niwaendeeye aweta maundu angi wendete. “Nye nenda kivetiki kyakwa kithiwe nikisi kuuwa liu wa mithemba na mithemba. Ndikwenda mundu wisi kuuwa makanda me moka. Mwii ndutonya kwikala wi museyo embwa mundu akatindaa akiya makanda kwakya, na makanda syua yaungama, na makanda wiyoo. Mundu akika uu, atonya kuvika vandu ona akaina kweemwa ni kuya vyu. Kwi maliu ma mithemba na mithemba, maliu ala maitu ma Kiikamba na maliu ala maisawa ni andu ma mbai ingi. Kwoou muume wa mundu wisi kuuwa maliu mavathukene, akakilasya alilikana kuya, akaina kumelya mata ni mumeyo wa kwenda kila muka umuuwiye.”

Syokau niwongelile kateto amwiya, “Onamo anake nomailete kwimanyisya kuuwa, na kuthambya miiyo, na kuna ngu, na kuthi kutava kiwu usini. Kivetiki kithiwa na muume wikaa mawiya asu, kithiwa ki kitanu muno, ona kimesya nguma ya kwiyawa ki muume ukyendete nundu nukitavilaa kiwu na akikyuuwiya makanda kana musele. Muume wikaa uu, ethiwa akinenga muka uthei wa kuthumuangya na kwoolanga minoo ya mawiya asu ma nyumba. Ona nokwithiwa liu wuuwitwe ni munduume wi muyo kuvituka wula wuuwitwe ni mundumuka, na ndikwasya uu nitwike ta nguvuthiisya mbaa aka.

“Kuseuvya na kuuwa liu kwi minoo. Kwasuaniya undu mundumuka wosaa mbemba utaani, na akisyula mbemba isu, na akivata mbemba isu, na akikima mbemba isu na ndii, na akyuulukya mbesa isu syiitwika muthokoi, na akivulan’ya muthokoi na nzuu kana nthooko o ila nowe wasyulile muundani, na asyanika syooma vyu, na aivuwa na asyikiya maleveni kana nguniani. Mundumuka nowe wivuwa mwaki ekiye mbemba isu mbisuni syambiiye kuvya. Manya mundumuka nowe weendiye usini kutava kiwu kya musyi, na nowe weendiye kithekani kana kisesini kuna ngu. Embwa ena kaana kanini, mundumuka nowe ukukongya, na nowe ukukavyaiya mai kamiya, na nowe ukukasevisya liu wako, na nowe ukukakuwa na

ngoi kaina kwiiya, na kakoma nowe ukukakomya na akikwata mawiya angi ma musyi o ethukiisye yila keamuka akose akongye kana akane liu kana akathambye. Mawiya asu ko mavuthu kwa kwingiva na kulita, kana wiona ata we Tito? Ni kitumi kyau kivata munduume kumatethya, onethiwa ndena nondo undu utonya kwongya mwaana?”

Mutunga eethukiisye enamitye uthyu akasyaiisya nthi, akiwa muthemba wa kusonokanga, nundu ooniye mawiya maingiva na malita, ala aume mailite kutetheesya aka moo. Ooniye Syokau ta waina kumuvyuyviya ona matambite kuweta ethiwa nimesa kutwaana. Atatiye kwisilya kana nutonya kwova kikuu na mukwa, na kukikuwa akathi usini wa Nzeeu kana Mwiilini kutava kiwu. Na taeka kuu kwaasa, eewaa ona atavika kutava kiwu vau Kithambangii vala ve kitho. Ooniye akyemwa ni tumaundu tuu Syokau waweta. Na ongela kuna ngu na kusyova na mukwa, na kwikuwa na mwoongo enukisye muka o ula makatwaana, ooniye vau ve vinya kwa munduume, nundu Akamba matyikaa uu. Ooniye ta utonya kuthekwa ni aume ala angi ma nduwa yoo. Ooniye andu ta mainda kwona muka numuvathysya. Ona andu amwe matonya kwiina kukulya muka ta mwaanu muno, usu ukwiya muume aende kuna ngu na kutava kiwu!

Kwoou Mutunga eekiye o kwiya Syokau, “Waneena kati, munduume museyo ailite kutetheesya muka mawiyani asu. Indi nye mwene niiwa makimbeema ona ndambite kutwaana. Ndyisi kana niweta uu eitu maine kundeya nikale nde kiveti! Nthini ngooni, nye ndyuuleya kwika mawiya asu ni kana nitetheanisye na muka mwendwa wakwa na nimwoolange muiyo wa wiya. Indi, ndonya kumatethya yila ngesa kwona aume angi makimatethya. Ndikwenda nithiwe wa mbee kuthi kuniya muka wakwa ngu, kana kumutaviya kiwu, kana kumukimiya mbemba nimuuwiye isyo. Nake atonya kwithiwa akitethya wiya mwau yila ngutethya mawiya asu ma aka?”

Ndeto sya asu me eli syeethiwe syaina kukwata mwaki, ona vala matyatetanasya. Indi kethiwa vai andu angi vakuvi, namo meka o kwongeleela mwaki ngu, aume maungyi mwangali wa Mutunga, namo aka maungyi mwangali wa Syokau.

“Nye niona kwi mawoni amwe maitu matekukwatianiya,” Syokau aendeeya. “Indi ti undu. Vatyi undu, nundu kethwa mawoni ma andu methiawa mavwanene ki, withiya vatyi vata woo kusuaninya maundu. Nikukulya atii, nawo uvooni wa syaana ila muume na muka matonya kwenda kusyaa, wutiliyi ata, ngalikoni i yaku?”

Mutunga amusungiiye vate kweteela. Amwiiye, “Syaana nikyo kilungu kinene kya kwikalan’ya munduume na muka matwaanite. Vate ngalali nye avakwa nenda muno twithiwa na syaana, embwa onakyo kiveti nikikwenda uu nundu munduume e weka ndamba kukuwa ivu na akasyaa. Nienda mwiitu withiwa onake akyenda ese kusyaa. Kaingi utwaane wute syaana wutilumaa, ona vala voo nziya sya kuseuvya vau syaana syaakwatikana.”

Syokau amukulya, “Na utonya kwithiwa ukyenda ta syaana syiana ata?”

“Avakwa nye ikethiwa ivika thanthatu niwa utanu”, Mutunga amutungithya. Syokau amba kutelema, indi amwiya, “Asi, thanthatu ni syaana nini. Nye nenda kwithiwa na syaana ivika ikumi na ili, thanthatu kundu kwili – thanthatu wumwe wa mwiimiwa na wuungi wakwa!” Indi Syokau eethyuiye amba kuketeesya itheka, nayu asyoka amwiya, “Ai, Mutunga ndukasanzaika. Nye no ngui nguneenaa nayo. Kusyaa na kweeya syaana ikumi na ili ti kindu laisi. Kiveti kyasyaa nikyailite kuthumuanga ni kana mwii wukwate vinya, kikisa kusyaa yingi. Kwaatianisya masyaa kila mwaka ni kuumisya kiveti. Ona i syaana ityithiwa inaewa ikamba kuumya mwii, ethiwa nisyuusyaiiwa ainae o mituki isu. Nye mwene ndyitikila kusyaa naatianisye ta nisembete nde kuungama. Ivinda ivituku andu nimasyaa syaana nyingi, muno muno nundu wa kukwithya syaana. Indi ve kithiyo kiseyo kya Akamba, kya kwongya mwaana kuvika alailwe na atambuke vyu, inyaake akisyoka kuitava. Kwongya mwaana ivinda yaasa nikutetheesyaa masyaa methiwe mataanisye nesa. Indi kwoo vinya asyai kuungamya kuitava, nundu mwii niwutonya kukilya mivango vinya, na mundumuka akiitava ona atesi, kana atekwenda, kana atayumbanitye.”

Mutungu ongelile ndeto isu vinya, na asya, “Ona vala syaana ni nzeyo na syeetae utanu musyi, ve kindu kyasyo asyai mailite kukisisya muno vya. Nakyo ni kusuviya syaana. Vaty maana kusyaa syaana na kwilekya nthi itena usuviyo mulumu. Asyai nimo asuvii ma syaana, na ethiwa matiyumbanite kwisuviya matyailite kwisyaa nongi. Asyai kweekeesya syaana syikalae itekuya syaavuna, kana ikomae muthangani syiilika ni ngala, kana iley kuthi sukulu nundu wa kwaiwa ni viisi, kana syi ndwikiye ni nguwa, kana syi ngwau na matikusiiithya syaavowa, uu ni kwika syaana maundu mathuku. Ve vata mwua wa kusyaa syaana syikalae muthemba usu?”

“Kwasya uu notakwasya kana, nye ndonya kwenda syaana nianiiwe ni kwisuviya kwa nziya nzeyo ya kila muthemba. Syaana kumiliilya itatu kuvika thanthatu niona no kindu asyai matonya, ethiwa mena mali ya kusyeeya. Mwalimu Mumo anambiiye kana andu meiwa matwae syaana sukulu isome, na aingi nimaendee kwika uu. Kwoou, kila kaana kailite kulika sukulu. Nye mwene nenda syaana syakwa isome muno muvaka vala kyongo kyasyo kikaemeleelwa. Kethiwa nye ninatwaiwe sukulu ni munini, nithiwa nasomiye na kithing’iisyo muvaka ngavika yunivasiti. Indi ndyaakwata mwanya usu, nesiye kumanya kusoma na kwaandika ni muku, yila nai India. Na kasomo kau katyi maana muno, ona vala ni kava kevo kute katevo.”

Syokau eethukiisye akitikiisya na mutwe. Esa kwasya, “Nye ni vata muno na syaana, na ona thanthatu niona itambianiiya. Kyeleelo kyakwa ni kukumisya syaana sya eitu na sya ivisi, withiye nyumba niyusuite syaana ki. Nienda muume muthangaau utonya kumantha mali ya kweeya syaana singivite uu.”

Tito niwamukuliye o ikulyo wekulasya ewe mwene, “Yuyu andu matwaana na makileya kukwata syaana, matonya kwika ata?”

“Ve maundu ala Akamba mekaa”, Syokau ambiliilya kumusungiya. “Nziya imwe ni kutwaa kiveti kya keli, ni kana masisye ethiwa kikasyaa. Kyasyaa mamanyaa kana kya mbee nikyo kyai ngungu. Kyu kya keli kyeendeeyaa o kusyaa, na ukithiya syaana syitalwa ni sya iveti isu syeli, ona vala mavinda amwe nivethiawa ituu nundu wa syaana. Nye mwene nonitikianisye na mwiimiwa, tumanthe mwiiitu ungi tutwae atwike mwiuwe wakwa. Vala ve vinya nikwithiwa ikanisani amiseni nimavataniye andu makitwaa iveti ili kana mbee. Vau ndyisi undu ndonya kwika ngaendeeya o kwithiwa nina mwaamba ikanisani, vamwe na mwiuwe na mwiimiwa embwa ni Akilisto takwa.

“Indi ethiwa isu noyo nziya yakwa ya kukwata syaana kwa kwisila vala ve mwiuwa, niona nonimiendele onethiwa tukalungwa ikanisani. Twaana ni kindu kya vata muno kwakwa. Ngewa ninyuve kimwe, kati wa kwikala ikanisani na ngyaiwa ni syaana, kana kukwata syaana na ngilungwa ikanisani, nye ninyuva kukwata syaana. Vamwe na uu, niwaa kwi makanisa mithemba mingi, na nonimanthe yingi ngalika. Kukwata syaana kwa nziya isu kana ingi, kutimbata kweendeeya na mwiikiyo wakwa vala ve Mwiyai Yesu Kilisto. Syaana isu nithiwa ngitala kana ni muthinziyo wa Mulungu, Ithe wa Mwiyai Yesu.

“Indi ve nziya ingi Akamba maendela kweethiwa andu matwaanite matyina syaana. Ethiwa nivamanyika kana u munduume ni ndewa na ndamba kusyaa, nikwosawa mwanaainya wake, kana munduume ungi masyaaniswe mbaini, akaina kukoma na kiveti masisye kana nikikwiitava. Kyaina kwiitavwa ni munduume usu ungi, syaana ila kyuusyaa italawa ni sya muume wake mbene na syitaniswaa nake. Undu usu niwikawa ni Akamba, na nye noniwitikile, embwa mwiimiwa ni ndewa. Indi namo andu ma ikanisani nokwithiwa maina kwasya ai kukoma na mundu usu masyae ni kulaalaa, na kwoou makyumya mundu mwaambani. Vau ve vinya, indi e inye no kavaa ngwate kaana onethiwa ningulungwa ikanisani. Kulungwa ikanisani ti kuvatwa mwiikiyo wakwa ula nimwiikiite Yesu Kilisto akatwika Mutangii wakwa. Kana wiona ata we Tito?”

Mutungu amwiya, “Nye ndyenda kulungwa ikanisani, indi ndyenda kwikala nde kaana ethiwa kiveti kyakwa nikitonya kusyaa na mukuwa kana mwiinawa kana mwanaaiya ungi.

Syaana isyaitwe na nziya isu, nye nivokeya nesa ki ta syi sya nthakame yakwa mbene. Tene eitu amwe matisyaa na anake matambite kutwaana na makisa kutwawa ni mundu ungi indi syaana syoo syiitalwa no sya aume ala mamatwaiye? Undu ula wa vata mbee, ni kukwata syaana, kwa nziya ila ikwitikilwa ni andu me Akilisto kana o maatiiye syithiyo syoo sya Akamba.

”Vamwe na uu, ve nziya ingi yaatiiwaa ni andu Ukambani. Ethiwa andu matwaanite matyina syaano syoo masyaite emo ene, nimosaa syaana kuma musyi wungi muno muno mbaini yoo, na makaitwikithya ta syoo, na makasyeeya, na ikatwika sya musyi woo na ikitaniswaa namo. Indi uu ndwikawa muno, nundu ti asyai aingi metikiisyya kunengane syaana syoo itwike sya asyai angi vya na vya. Onasyo i syaana yila ikesa kumanya uu, nitonya kwisa kwenda kusyoka kwa ala maisyaiye. Asyai kwosa syaana kuma vandu vangi maitwikithye syoo nundu mo matisyaaa, vau ve vinya onavo. Indi ethiwa ve syaana ndiwa, itena andu ma misyi yoo matonya kana mekwenda kusyeeya na kwisuviya, ni useyo asyai angi kusyosa na kusyeeya syaatwikithwa syoo. Nye mwene ni thayu ndyitikila kunengane syaana syakwa itwike sya mundu ungi.”

Syokau niwaisye, “Onakwa uu waneena ninguwitikila, Mutunga. Niwaa kana awe nomaiitaa andu mate syaana makesa kusyaa. Amwe noniwa makiwetwa, ala maiitiwe maina kusyaa. Indi we niwisi kana amiseni nimavatiye Etikili kuthi kuiitwa ni awe ma Akamba. Kwoou ndyisi undu Mwitikili utonya kwika ayithiila vau. Nye mwene nika kuthi kwa mundumuwe o nivithite, aambiita vamwe na mwiimiwa ni kana tukwate syaana. Twakwata syaana onethiwa twaiitiwe ni mundumuwe, tukatana, amiseni makyenda na matekwenda. Tene ula unenganae syaana ni Mulungu, na anenganae syaana na nziya mbingi, onethwia asyai nimekuiitithwa kwa mundumuwe kana kwa ndakitali mumiseni.

“Aiiti kana matakitali ma miseni onamo no aseyo ngalikoni ya kuiita, indi ve mowau amwe mataiitaa undu mundumuwe wa Muukamba wiitaa. Matyisi ngoo ya Muukamba nthini, na syithiyo nyingi syake matisyisi. Kwoou matyisi kitulu kya mowau ma Akamba na undu matonya kuuiitwa makeaniiwa. Wiiti wa amiseni ni museyo vaa nza ya mwii wa mundu. Indi wutiiitaa kila kitumaa andu mawaa kana kuthukiwa ni thayu. Amiseni mekaa kututhekeeya yila Akamba twaweta syindu ta aimu, kana ithangwana, kana kyuumo, kana kuwetwa ni mundu wi kyeni, kana wooi. Syindu isu nisyo imwe awe maiitaa na makinengane mutheya wa kusyiyi vinya wasyo. Indi muno, awe onamo me ndawa ila masoovasya sya miti, na mii ya miti, na nyeki, na makonde, na mathangu, na malaa, na mosyao ma miti, na uliya wa miti, na mosyao ma maliu amwe twiisaa. Awe nimaiitaa andu na ndawa isu, vamwe na kumauwisya ve vata, mamanye vala uwau kana thina woo wumite. Kyu ni kindu aiiti ma miseni matesene nakyo.”

Mutunga amwiiye, “Nye niona o taku. Ve mowau amwe amiseni kana masivitali matatonya kuiita. Vatyi vata woo kuvata Akilisto makithi kuiitwa ni awe, kwianana na kithiyo kya Akamba. Undu wula wa vata ni mundu kuvaa kila uwaite kana kuminiwa kila kyuumuthin’ya. Ethiwa akaiitwa ni mundumuwe avoe, nuseyo. Ethiwa akaiitwa ni ndakitali wa mumiseni kana wa sivitali Kitui avoe, onawo nuseyo. Ethiwa asu oonthe nimatonya kutetheanisyaa maiite mundu avoe, onawo wu ni useyo. Oonthe no aiiti, na mundu muwau endaa aiitwe avoe, onethiwa eiitwa nuu, onethiwa eiitwa ni muiiti umwe kana aingi.”

Niwongelile undu ungi, eeya Loisi Syokau, “Niona ta tuuthi tukikwatianiya unduni wa syaana, na unduni wa kuiitwa. Yuyu nitume vau, nakwa ngukulye atii, ni kyau wendete kwa mundu ula ukethiwa muume waku? Yaani, ukaina kunyuva muume, wenda utilyi ata?”

Syokau niwamwikisye itho na eewa ta ukuvulika na itheka. Indi Mutunga ndakulasya ikulyo yu na ngui, nundu niwamanthaa mwiiitu mesa kwendana makatwaana. Kwoou endaa kumanya kila eitu matonya kumwendeya kana kumumeneya. Kumantha muume kana kivetii, ni wiya wi vinya, na ngui ndyailite kuvathengeeya. Amwiiye, “Mawoni makwa amwe

nitumawetiye yila tukusuaniyaa kila mwanake utonya kwenda kwa mwiitu, na maunduni ma syaana. Kwoou ndyuusyokela ndeto isu tuneeniye.

“Nye ndonya kwenda mwanake muumu, ti kavisi o ka muika katambite kuumba mbau sya thayu wako. Indi ndyenda mundu mukuu muno kumbituka undu withiwa andu meona nita ithe kana uma wakwa. Mundu tuthengeanisye myaaka nuseyo mbee; indi ona e mukuu mbee wakwa kwa myaka itaano kuvika ikumi, ndyithiwa ni na kyeva yuulu wake kana yuulu wa utwaani witu.”

Mutungu amukulya, “Naku we mwene ukatwika niwe mukuu mbee wake, wenda mwithiwe muvitukanitye ta myaaka yiana ata? No witikiisye utwawe niwe embwa wi mukuu kumuvituka na myaaka itaano kuvika ikumi?”

Amusungiya, “Ethiwa ve wendo na kwendana kati waitu, nye ndyeemwa ni kutwawa niwe, ona embwa nye ni mukuu mbee wake ta uu.”

Mutungu asya, “Nuseyo, ninamanya wendi waku ngalikoni isu. Endeeya.”

Syokau amwiya, “Nditonya kwenda mwiimiwa ethiwe akyaatianiya na aka angi na kukomaa namo. Kyu ni kindu kimbiwithya woo muno. Kwoou nenda muume wavutiye vyu mesilya mamuthemba usu kuma thayuni wake. Ethiwa niwisa kukoma na iveti ingi kana eitu angi, nye nika kumuvuwa na ndata akaamuka. Na ndyuuvuwa ngui ngineena uu.”

Mutungu amutungithisye ovu kwavu, amukulya, “Ai wasya wika kumuvuwa na ndata? Ni munduume wiva witikila avuwe ni muka na ndata, kana na munzyu, kana na ngumi? Tene we mwene waatwika wi mutwae na wiikoma na munduume ungi, wenda mwiimiu akwike ata amanya uu?”

Loisi asya, “Undu wa mbee, nye nithiwa ngisuviya muno ndikese kuvika vandu ngoma na munduume ungi. Indi ngatwika ninikoma nake na mwiimiwa akimanya, nonitikiisye ambuwe kana andungye musyi.”

“Nziya isu ya kuvuana na kulungan’ya musyi noyo yivo vanookila kindu kya muthemba usu?” Tito amukulya amuvinyiisye.

“Undu usu weekika niwiwithasya andu woo, na ukithiya matitonya kuneena na muuwo. Indi mithato yaolekanga, kila kiseyo ni mo ene maneene mamanyane na maekaniye. Vangi nimatonya kukulya asyai kana atumiya ma ikanisa methiwe vo, mamatethye na ndeto na mamewithan’ye.” Syokau aneeniye uu avindiisye muno ukethiya uthyuni wioneka ena mesilya maliku. “Andu maneewana na kweekaniya, nimatonya kweendeeya kila umwe akimwiikiya ula ungi, na makisuviya matikese kuvitanisya mundu na muume kana na muka. Akamba me kithiyo kya munduume ukomete na muka wa mundu ungi, kumya nzau amuthinziye na ikiiwa ni andu oonthe ma utuini. Indi kithiyo kyu kyeendeeye kithela.”

Syokau niwaendeeiye kuweta kila wendete kithiwe vo kwa mwanake. Eeiye Mutungu, “Nenda mwanake wina vinya wa mwii, na ti kyonze. Usu ethiwa e mundu utonya kutethya mawiya momu na moko, na utonya kuima atekukiya yiiya, na utonya kutema kithika kyaatwika muunda, na utonya kwaka nyumba vala andu make metuwaa, na utonya kuthi kundu kwaasa kuthuiya andu make yila kwi yuwa. Nditonya kwenda mundu wisa kumbuwa, kana nakwa nisa kumuvuwa. Nenda mwiimiwa twithiwe nitutonya kuneena maundu ma musyi kwa muuwo, vanesa kukila mathina ma mwikalan’yo. Ndyenda muume uthataa mituki, kana utetaa nundu wa tumaundu tuniini. Nenda muume utanyusaa nzovi yimukwata na akiina kwikan’ya maundu mate kitumi, kana akiina kuthi akilualuwa na kuvaluka ni kumindika ni nzovi. Mundu anywa nzovi ikimunywa, vau vethiawa vathuka, na aleya kumyananga niyo yisaa kumwananga eyo.”

Mutungu aendeeiye kwithukiisya, esa kumwiya, “Onakwa ningwitikilana na maundu asu wuuneena, ngaliko ya muume wa mundu ethiwe na vinya mwianiu wa kutethya wiya, na ndakanyusae nzovi yimumila amilike. Na kingi ni kyau?”

“Nye nenda mwiimiwa muuuu, wa kwikalan’ya nakwa na syaana kwa muuwo ona twamuvitisya. Nye nenda muume ukusuviya muka na syaana syoo. Indi kusuviya ti kwa

muume eweka, nienda onakwa withiye ningumusuviya nake akinzuviya. Kusuviana kweendelaa nziyani ili: nziya imwe ni yaku kusuviya mundu ula ungi; na nziya ingi ni yake kuusuviya. Kusuviana ni kindu kya vata, na kyumanaa na kwendana. Vate kwendana kati wa munduume na mundumuka, vatyithiwa na kusuviana kwoo me eli. Mundu utasuviya muka na mundu utasuviya muume, asu matyailite kutwaana nongi. Utwaani ni usuviani. Kwikalan'ya ni kusuviana, na kusuviana kwonanasya wendano. Kusuviana ti kwa mundu na muka kana muume, me oka. Indi ve asyai kusuviya syaana, nasyo syaana kwisa kusuviya asyai. Na ve kusuviya andu ma musyi yila ve vata, kana me awau, kana me thinani muna, kana makithinwa ni andu angi. Na ota uu, ve kusuviana kuma kwa andu ma musyi makisuviya ula ula wailite kusuviwa. Kyu ni kithiyo kilumu kya Akamba, na nenda mwiimiwa na syaana situ ikikwate ikilumitye.”

Mutunga asya, “Onakwa ningwitikiisya kusuviana ni kindu kya vata musyi wa mundu, kwa asyai na kwa syaana, na kwa andu ala mena vata wa kusuviwa. Yuyu ve tumaundu tungi?”, akulya Syokau.

Nake amwiya, “Yii tumaundu ni twingi na tutitonya kutuweta twaathela umunthi. Nenda muume usuviyaa utheu. Nenda mundu uthambaa akatheya, ti mundu unyungaa kiko. Nenda mundu utheasya musyi wake, na vatonyeka aavanda malaa tondu twonaa amiseni ma Mulango mavandiwe malaa ni athukumi, kuthyululuka nyumba. Nenda mundu wikiyaa nguwa ntheu, na itena ndaa. Nenda mundu wenzawa na usuviyaa nzwii yake. Ethiwa niwenzaa king'ethwa no useyo, indi ona ameetye king'ethwa no useyo. Nenda muume utonya kungiakisya yila nina kyeva. Nenda muume undetheesya vala ngweemelwa ni maundu. Nenda muume ukumbiwiya inee yila nina kyalya kana kimako. Nenda muume utonya kutaa syaana situ na kusyongela vinya syiane nesa, na isome nesa kuvika syise kusomeya mawiya mana.”

Syokau aungamangiye vanini na aendeeya akyasya, “Nye nenda mundu mumanthi wa mali na syindu sya musyi witu onethiwa ni indo, kana itheka, kana mbesa, kana myuunda, kana nguku, kana syindu sya nyumba. Nye nenda muume ukusuviya mali yaitu, ti mundu ukumyananga. Nye ndyenda mundu wi uvungu, kana mundu mwikathii, kana mundu uyona ta ewe mui kana museyo kwi andu ala angi. Nye ndyenda muume mwaanu ukomaa syua yikaungama, kana utaimaa akilekya myuunda ikyusuwa ni yiiya, kana mundu utatetheesyaa syaana maunduni ma kisomo ethiwa we no musomangu mbee wasyo.

“Nye nenda mwiimiwa onake ethiwe ni Mukilisto, indi nditonya kumulasimisya etikile. Ni useyo ethiwa andu nimakwatianiye maunduni ma kiveva. Nenda mundu wikalanasya na muuwo na atui make, na mundu utethasya andu ala angi mena vata vau musyi woonthe na utuini. Ndonya kwenda muume wi ndaiya, muume ukunenga muka ndaiya, na ukunenga syaana ndaiya, na ukunenga atui ndaiya, na ukunenga andu akuu ndaiya, na ukunenga andu ala onzu kana awau ndaiya. Mundu wi kivuthya aetae nzoni kwa muka na musyi wake. Na ndyenda muume wuumangaa muka, kana utetasya muka, kana wikalaa akitisya muka ta utonya kumuvuwa kana kumuwaa.”

Syokau aneeniye na aneena o aneenete wesa kwithiya Mutunga ona ndanyaunya nundu wa maundu asu oonthe maumite kanywani wa Syokau maatianiye kwaatianiya. Indi uu wionan'ya kana Syokau ai mwiitu wisuviite muno, ngalikoni ya ula ukesa kumutwaa.

Mutunga eekiye kwiya Syokau, “Maundu ala wendaa yuulu wa ula ukautwaa, ni maseyo indi amwe ni momu. Ndyisi kana ve munduume utonya kumeaniisya oonthe, undu we utonya kwianiiwa na kumwitikiisya akutwae. Indi ndikwasya uu ai utwike ndwamba kwona muume. Aiyee! Ni useyo kweeleela kindu kilumu, nundu kutwaana na kwikalan'ya na mundu usu mukau kana mwiimiu thayu wenyu woonthe, ti kindu kivuthu, na ti kindu kyailite kusembewaa mundu atesilitye na kwiyumban'ya thayuni. Vamwe na uu, mundu nukulasya utao kuma kwa andu angi ta asyai make, kana mavasita ala mathukumaa makanisani, ona alimu nomatonya kunenga mundu utao museyo. Ona Akamba nimethiwa na syathi sya asyai

ma mwiitu na mwanake, syathi sya kululumilya nduu isu ya misyi yoo, na kutaa mutwawa na mutwaani. Akilisto namo nimavoyaa muno ni kana Mulungu amatongoesye mutwaani na mutwawa. Na mavasita nimataa atwaani na atwawa, mbee wa kumatwaanithya ona itinani. Muume na muka ni atindan'ya na ekalan'ya mathayuni moo kuvika yila makakwa. Ni andu me nduu ndiku ikausuwa ngooni, na kilikoni, na mwiini. Mundu ndailite kutwaana atiite kilungu kimwe kyake itina kana akyathukitye kikekala utee. Mundu ailite kutwaana na uwoonthe wake.”

Syokau niwongelile ndeto isu vinya, na amwiya, “Nye nenda muume ukumbenda na kumbosa o undu ndilyi, muume ukumbosa avulanitye useyo wakwa na uthuku wakwa, muume ukumbosa vamwe na wonzu na ulumu wakwa, muume ukumbosa nza na nthini yakwa, mwii na thayu wakwa o undu wutiliyi. Nenda mundu ukumianisya nakwa, nakwa ngyumianisya nake, ni kana twikalan'ye e mutetheesya wakwa nakwa ni mutetheesya wake, mathayuni maitu kuvika yila tukataanwa mwii ni kikwu.”

Tito amwiye, “Loisi mwa nituneeniye maundu maingi ma vata muno. Nitutaanisye indi twikale o tukisilya maundu asu. Tukoonana yingi tweendeeye na kumya mawoni maitu ma mutwaani na mutwawa na utwaani woo. Indi kwio maundu angi ma vata tutonya kuneena, taeka utwaani wi woka. Inuka na uvoo, na wiingethesya munyanyawa na mukuuu Mutisya.”

“Onaku inuka na uvoo, na wiingethesya andu maku. Mwiyai atusuviye twiisa o kwonana yingi.”

Syokau niwe waminukililye ndeto na mataanisya, kila umwe ausuitwe ni maundu maingi ma kutanyuka na kiliko.

11. Kumantha Wiya Kitui na Kwandikwa ni Muindi

Vai nduka mbuthu vau musyi kana tauni wa Kitui. Nduka ila yai nene mbee, yai ya Muindi wetawa Vateli. Kitui ni musyi wakitwe katikati wa mbusi ili ila syumite syiimani sya Kitumui. Ngaliko ya wumiloni wa syua nivo ve usi wula witawa Nzeeu; na ngalikoni ya uthuiloni wa syua ve usi witawa Kalundu na watheeanga ukiina kwitwa Muilini. Mbusi isu syeli syi tulusi tula tukomanite nasyo. Syeli itheete syelekele ngaliko ya itheyo, o syongeletwe kiwu ni mbonge ingi sya tulusi. Naku itheyo muno nikomanite na usi wa Tiva, nawo ukaendeeya utwaite kiwu waakomana na usi wa Athi, wula weendete kwaasa muvaka waavika ukangani. Uvonge umwe wa Athi wumite kiimani ya Ngong' na wungi wukesila Ilovi, na mbonge isu syakomana syisile Ukambani kati, syeendete Usuini muvaka ukangani. Wu niwo usi wa keli kwaasava mbusini sya Kenya, wuvitukitwe ni Thaana ula wumite kiimani kya Kilinyaa, na wukesila Kikuyu na Ukambani, weendete muvaka ukangani, indi ndukomanite na Athi. Mbusi isu syel iting'alaa, ona kwi thano. Indi yila kwi thano mwaasa, Nzeeu na Kalundu nikothaa kung'ala, ateo kundu na kundu kwithiawa ndiya. Kwoou andu nimenzaa ithima na mivuko mbusini isu, kweembwa kutyi kiwu kyuvitya, kana kingi kitindiite vandu. Na kundu kumwe kula kwi kithangathi aka nimavandaa king'wee mweini wa thanthatu Ngyuni, na makikivukuwa mweini wa keenda, Sevutemba.

Kuma Kitui ve taali utheete welekele ngaliko ya itheyo, weendete yimwe yimwe kuvika Kivwese, na waakwataniya vau na wula wumite Ilovi weendete Mwambasa. Onavo vau Kivwese nivo mutambo wa ngali wisile, wula wumite Mwambasa waavitila Ilovi na waathi muvaka Kambala nthi ya Ukanda. Taali wula wungi kuma Kitui weendete welekele ngaliko ya yuulu indi waasyoka waataanisya uvonge umwe waathi kwisila Masaku o wuvitite kwelekela Ilovi. Uvonge wuungi wa taali wu, weendete ulungalite kuvika Thika, na vau wukemiliila waathi muvaka Ilovi.

Mataali asu matumikaa muno ni andu ala me kyaloni kunyaiika Kitui mbene, kana kuthi mbee kundu kungi. Ta wu weendete Kivwese niwo wisilawa muno ni andu kuma Kitui

maendete Mwambasa. Ona wutenzitwe waatwika taali munene, nziya isu niyo andu maendaa nayo na maa kuma Kitui muvaka Usuini. Akamba amwe nimakwete wiya wa kutandithya, makitwaa maayo ma nzou kuthooya Usuini na makithoowa miiyo ta wanyuwa na nguwa kwo, makyuka kutesaa Ukambani. Viasala isu nguu ya Akamba yaendete ikavika Yiiyani ya Vikitolia na kundu kwa mbai ingi ila umunthi syitawa sya Kalenzini. Indi yila ukoloni wookiye, viasala isu ya Akamba niyaleelile nginya yesa kuthela. Ateo andu amwe na amwe onayu nimamanthaa maayo ma nzou na mbya sya mbusya kwa nziya ya kuwaa nyamu isu kimbithi na ung'ei. Silikali niyeekiye nesa yavatana nyamu isu na ingi ikyuwawa kwoondu wa viasala.

Andu makithi ngaliko sya Masaku na kwelekela Umasai, uvonge wa taali wimilite kwokoni kwa aka, o watiya Kitui, wukathuka welekele uthuiloni wa syua. Wathengeeya Masaku ve syiima, na kwoou vau taali niwimilangite nundu wasyo, ona vala ti syiima ndulu muno. Yila andu mekuthi Kikuyu makwataa taali wa Thika, nawo ndwi syiima syi vakuvi, indi andu nimonaa ila syi kwaasa ta Kilinyaa na Kilimambo (Kyambo), ona Kayolaa niwonekaa ni andu me Yata.

Isyitwa yu ya kiima kya Kilinyaa nivo vaumiye isyitwa ya nthi yaitu Kenya. Muusungu ula wa mbee kukyona eetawa Johannes Krapf, na akyoniye e vakuvi na vala vakitwe musyi wa Kitui, mwei wa Aukusti 1851. Ai kyaloni na Muukamba wetawa Kivoi, maumite Mwambasa vala moonaniye. Yila wakulilye Akamba undu kiima kyu kitawa, mamwiiye kitawa Kilinyaa. Aeleiswe kitawa uu nundu kyonekaa ta ki nyaa yuulu, nikwithiwa iya yila yi mithiani yakyo yitilyi ta nyaa syi mavwiya meu. Kwoou aandikiye isyitwa "Kinyaa", na andu angi itinani maina kwaandika kwa ukuvi "Kenya" mathyomete vanini. Kwoou isyitwa yaluma yitilyi uu na yatwika niyo ya nthi yaitu, indi ivindani ya ukoloni andu amwe mayitamukaa "Kinya".

Kilinyaa nikyo kiima kya keli kutula kwi syiima syoonthe sya Avilika. Andu me Mulango na kundu kungi Ukambani, nimonaa kiima kingi vaasa, mwangali wa itheyo, kila kitawa Kayolaa. Onakyo kivwikitwe ni iya, na nikyo kitulu mbee wa Kilinyaa. Ki muvakani wa Kenya na Tanganyika, na muthiya kivwikitwe ni iya yingi. Mundu e vaasa onaa kitilyi ta uthyu wa mwiitu wikiite utana, akeyola nawo akavwika mutwe na uthyu. Kwoou andu maina kukita Kayolaa, nundu wa useyo wa utana wakyo. Kila muthenya ta syua yitanaungama, kithiawa kivwikuite na kikelekya utheini kiloelwe. Indi syua yikyuungama kana yaekanga, kikothaa kuvwikwa ni mathweo kikithiwa kityoneka muthiya, nundu withiawa ta wukwatene na mathweo. Isu syeli ni syiima nzeyo sya kwiloelwa, na nitetheesya kweete mbuwa. Andu amwe nimalisaa Kayolaa, indi Kilinyaa ki vinya kukilisa kuvika muthiya. Ve mbusi syumite syiimani isu, syithiawa na kiwu kyumanite na iya yayeyuka, na mbuwa yauwa i syiimani.

Kila kingi kinene andu monaa na kweendela vo ni utumo wa Yata. Utumo wu ni mwaamu na mwaasa muno, winyaitye uyalanite kuma Ilovi na Thika na wukakwata Umasai na Ukamba muvaka waathi waavitila Utaita welekele ukangani, na mwangali wuungi waakwata Tanganyika. Kwi nyamu nyingi sya kithekani na nyunyi, ila tenange syekalaa kwa wingi utumoni wu wa Yata. Yuyu nisyaolekangile nundu wa andu kussyuwaa, na angi kwaka na kwiima kula syekalaa. Tutonya kuweta mithemba yasyo syaavituka mbee wa myoongo ina ta: ikowe, na ing'oe, na ing'ang'i, na inongo, na ivaalala, na luma, na makuyu, na mataa, na mausyu, na mbae, na mbiii (tuviii), na mbiti, na mbiwa, na mboo, na mbuku, na mbusya, na mbuvu (tuvuvu), na minyambu, na myuunguu, na ndaatai, na ndei, na ndiyu, na nduu, na ndwiya, na ngaiku, na nganga, na ngii, na ngo, na ngondi, na nguli, na nguu, na nguuwe, na nthiya, na nyaa, na nyunyi sya mithemba mingi, na nzai, na nzee, na nzeee, na nzoka sya mithemba, na nzou, na nzui, na nzwaaiya, na nzwala, na syiko, na syimbuva, na tusuku.

Kaingi ta kila muthenya mundu niwoonaa muthemba muna wa nyamu isu sya kithekani, na ala maendaa na mitokaa kana maloli kana mbasi, na ngali ya mwaki, makothaa kwithiila imwe syeendete na nziya kana syuungyi utee. Kwi utuku imwe nisyakimawa ni ngali ya

mwaki kana mitokaa, nundu wa kulaniwa yila kyeni kyayo kyakima metho masyo. Ivinda yu ivituku, andu nimasyimaa nyamu, nundu nyingi nisyiisawa. Indi itinani silikali niyainiye kuvatana kuwaa nyamu sya kitheka, ona yasyiia ilungu imwe nene sya itheka na ndumo, syeethiwa ni sya nyamu syikalae vo. Andu maendaa kwo o kusyona na kwiloela, ti kusyuwaa. Akamba me ngewa na mbano nyingi iwetete nyamu ta isu sya utumo wa Yata na kundu kungi Ukambani na ukangani. Amasai amwe nimaithasya indo syoo ivulene na nyamu sya kithekani ta isu twaweta.

Musyi wa Kitui ni ta wi Ukambani katikati, kwoou taali isu syumite vo ni ta syaanitye Ukamba, na syaavituka ikathi syelekele kila vandu nthi ya Kenya. Andu aingi nimaumaa Kitui kuthi kundu kwingi ta Kivwese na Mwambasa, Masaku na Ilovi, kana Thika na kundu kungi, kula maendaa kuthukuma kana kukuna viasala, kana kukethya andu moo, kana kusomeya kwo, na angi kuthi kunyaiikya Uvoo Museyo. Ivinda yila Mutunga wenukiye kuma India, eethiye andu makitumiya mbasi na maloli kuthi kundu kula kwaasa. Indi vau vakuvi na Kitui andu meekaa o kuthi vo na maau. No andu avuthu mai na isuululu, kwoou naku ndee mundu ooneka atwaite kisuululu, andu meekaa kukiloela na kumwiloela, na amwe makikulya niki utavaluka nundu kyeendaa na ndiya ili.

Andu ala matuite Kitui ivinda yu matyai aingi, na muno muno mai Aindi, Aswaili, na Alavu, vamwe na Akamba avuthu. Vau Kitui nivo vai maovisi ma silikali ya Angelesa, na kwoou vai Asungu amwe matuwaa vo nundu wa usumbi wa ukoloni. Novo vai sivitali, na koti ya kusilila makwaani, na myako ya asikali ma kanga, na nyumba sya yela vala maavusi moovetwe. Nduka ila syai vo no mbuthu, na syai sya Aindi na Alavu. Vai mikaawa ya kuiwa liu, na soko ya kuthoosya kana kuthoowa syindu muno muno maliu ma myuundani, na indo. Ndukani akuni ma viasala matesaa ikombe, na ilovoo, na isisyo, na maembe ma kwiima, na maiyani ma kyai, na masaani, na mauta ma kwivaka, na mauta ma taa, na mbisali, na misumali, na mito ya kukomeya, na musele, na mutu wa nganu, na ndawa sya mutwe kana kithui kana manai, na nguwa, na savuni, na sukali, na syaatu, na syiiva, na syiko, na taa sya kyamuni, na velemende, na twiindo tungi.

Ivinda yu, mundu athoowa kindu ndukani ya Aindi nimamunengae mbakisisi ta velemende kana nusu latili ya sukali. Navo sokoni kwianana na mbuwa ila yikwo, andu mathooasya na kuthoowa isyo sya myuundani na syindu ingi sya kuseuvya liu ta: itunguu, na iwa, na maanga, na maembe, na maiyu, na makovisi, na makwasi, na malenge, na maluu, na masungwa, na mathae, na matuma, na mauta ma ng'ombe, na mananasi, na matoomoko, na mavavai, na mbaiki, na mbemba ngumu ivatitwe, na mbemba nziu, na mongu, na mutu, na muu, na muvya, na mwee, na ndakithi, na ndeng'u, na ndii sya myaamba, na ndimu, na ndindi, na ngomboti, na nthooko, na nthumula, na nyaaiika, na nyunyi sya nthooko kana sya ulenge, na nzuu, na syaamba, na uki wa nzuki, na wiimbi, na yiya.

Ota uu sokoni kana ndunyuni nivathooaswa na kuthoowa syindu ingi sya kutumiya kana kutethya wiya nasyo ta: iamba (syaamba), na ikutha, na ikuu, na ilovoo, ilumi, na ing'ulu, na isanui sya nzwii, na itanga, na iteng'u sya mbiya, na ithembe, na ititi, na ivila sya miti, na lungu, na maangi, na maembe ma kuima, na maiko ma kyuma kana ma yumba, na malamba, na mathango, na mathoka, na mauta (mota ma kwaatha), na mauta ma kwivaka, na mauta ma taa, na mavungulyu, na mbisu, na mbuu, na mbyu, na miiyo ya utana, na mikanda, na miko ya kwaka nayo, na mikwa, na mikwaiyu, na minyoo, na mithekethi, na mitungi, na mituulilu, na miiyo (ya kuvanda na kwiima), na mota, na mutaa wa kwivaka, na myaatine, na myatu, na myuthi, na ndii, na ngengele (tukengele), na ngesa, na ngoma, na ngome, na ngomo, na ngu, na ngula, na nzele, na nzomo, na nzuma, na nzuwa, na syaamba, na syaatu, na syiiva, na syivuli, na syondo, na taa sya kyamuni, na thyaka, na tuminyoolo, na tuvuyu, na twondo, na vamba, na vanda, na vilingi, na wanyuwa.

Ona vai vandu va kuthoosya na kuthoowa indo ta: na malunga (malondu), na mang'oi, na mbui, na mbuwa sya indo, na ng'ombe, na nguku, na nzau, na nyama sya indo. Andu amwe

ta iveti sya tauni nimathooasya itumbuwa na maanga mauwitwe na maavulanwa na mbisali ukethiya matilyi ta ilaa muti, na masamaa nesa. Keli kwa kyumwa niveethiawa ndunyu, imwe yetawa nene na ingi yetawa nini, kwianana na wingi wa andu na syindu vau ndunyuni. Vaukaa andu aingi, na kwoou veethiawa kilonzo kingi, na kusukumana ethiwa ve kindu kikwendekana muno kuthoowa ni andu. Yila kwi mbuwa, vau sokoni vatolonganaa ukethiya andu nimombitwe ni ndaka, na ala meekiyaa syaatu syoombiiwaa ni ndaka ikalita. Indi ivinda yu ti andu aingi mai na syaatu mekiya, maendaa na nyaai nthei. Na mbuwani andu aingi makothaa kuthi myuundani vandu va kuthi ndunyuni.

Mutunga niwekalile avindiisye ndeto ila Syokau waneenete, sya kumwiya kana atonya kwenda muume wina mali ya kusuviya kivetu na syaana. Eesililye oona niwailite kuthi kumantha wiya ni kana omban'ye mbesa sya kwaka musyi na kusuviya andu make. Nowakiyaa akyona mundu ute kindu ta utatonya kukwata kivetu. Vamwe na uu, ekalile elekelye metho vala ve Syokau, ona vala vatyi undu mavangite ta mesa kutwaana. Onake Syokau nowesilasya kana nokwithiwa Mutunga akimwenda, na kwoou niwasuaniyaa uvoo wake ta utonya kwithiwa umwe wa ala ailu kutwika muume.

Yila moonaniye yingi kwa ukuvi, Mutunga niwawetee Syokau kana akaenda Kitui tauni kumantha wiya, na atavya asyai make ota uu. Oonthe nimeewiye utanu kumanya kana akaenda kumantha vandu aandikwe, ona vala ndeesi ni wiya mwau nundu nde wiya wevundiitye. Ivinda yu andu aingangi nimaendaa kumantha wiya kundu kwaasa, ta muno muno Mwambasa, Ilovi, Kisumu, kana o kula mekwata vandu mathukuma. Ti aingi mai na kimanyisyo kya wiya muna, kwoou mundu aendaa akyanganga o amanthite vandu waandikwa. Amwe mathukumaa masambani manene ma Asungu ala mavandite syindu kwa wingi ta kaawa, maiyani ma kyai, makonge, mananasi, mbemba, na mbaki, na nganu, na vamba; na angi maithasya indo nyingi, na malunga (malondu), na mbui, kwa atalii. Angi maandikawa mawiya ma maasini sya kusoovya syindu, kana mawiya ma nyumba sya athwii na atalii, ta kuthambya nguwa na miiyo, na kuuwa, na kweeya syaana, kana mawiya ma ndukani na mikaawani, kana kusunga miiyo na misyi.

Kwai angi maandikitwe ni silikali ta wiya wa usikali wa ami, na uvolisi, na yela. Ve ala meekaa kuvyayi na kuthesya misyi ila minene, na kwosan'ya kotokoto, kukuwa ndoo sya mai kumya syooni imwe kutwaa kwita kundu kungi. Andu angi nimathukumaa mawiya ma myako ya nyumba sya kukoma kana sya maovisi kana matuka, kana sya masukulu, na sya makanisa, na sya kumbaniyaa andu. Ve angi maandikawa wiya wa kwinza nziya sya misyi na taali (lelu) ila ndaasa ikwatanisye misyi na misyi. Matethasya kwinza nziya na moko, ateo taali nene nisyeesa kwinzwa na matinga.

Indi kwai andu amwe makwete mawiya moo ene, ma viasala sya kuthoowa miiyo na maliu makithi kuthoesya ala matwiye tauni. Asu mai maliu ma mithemba yoonthe ta ila yathoaswa na kuthoowa sokoni (ndunyuni), o tondu twamaweta. Angi maandikitwe ndukani kuthoosya syindu, kutuma nguwa, kana wiya wa nyumba nthini. Amiseni namo kuma Ameleka na Ulaya, nimaandikite andu athukumi moo, ala ma aume mametaa mavoi; na kwai angi matethasya mawiya sivitalini na sukuluni syoo. Angi ta iveti maandikawa wiya wa kweeya syaana, na meetawa yaya.

Silikali yai mawiya maingi mayo, na niyaandikaa andu, ta ukalani maovisini, usikali wa kanga, na wa volisi, na wa yela, na wa keya. Kwai mawiya masukuluni na masivitalini; na wiya wa ngali ya mwaki ila mutambo wayo waumite Mwambasa kuvika Kisumu utee wa Yiiya ya Nyanza (Vikitoliya), na kuthi Ukanda kuvika Kambala. Masukulu maingi mai ma miseni, na angi mai ma silikali. Namu nimaandikite alimu, na athukumi ma kuuwiya syaana. Makanisa namo nimaandikite atavan'ya na mavasita na anyaiikya ma Uvoo Museyo. Kwi mawiya angi ta kutumba mavuku, na makaaseti, na kutwaa mitokaa ya maloli, na mbasi, na tulakita ila sya kwiima myuundani minene.

Kwoou notakwasya kwai mawiya amwe manene na angi maninangi. Ethiwa mundu niwasomee wiya muna, ta kumban'ya koti, kana ukalani, kana unasi wa sivitali, kana usikali, kana uteleva, kana walimu, niwakwataa wiya mulumu. Indi andu aingi matyasomeyaa mawiya mana, na kwoou matethasya o kila moonna embwa nimatonya, na muno muno mawiya ma moko. Ituvi yila andu makwataa, niyavathukene o kwianana na wiya wa mundu, indi muno muno ityai ya mbesa nyingi. Ituvi yeetawa musaala. Indi, o vamwe na uu, mathoowa ma syindu mai wuungu. Mbese ila syatumikaa ni selesele, na ndululu (selesele itaano), na king'otele (selesele ikumi), na silingi (selesele yaana kana mang'otele ikumi). Mundu ai athoowa sati kwa mang'otele eli kana atatu, na ilinda kwa sumuni; ng'ombe yaumaa ta silingi ikumi, na mbui silingi ili; nayo nguku yaumaa mang'otele atatu. Itumbuwa syathooaswa itatu kwa selesele imwe; ona mundu ena selesele imwe niwanyusaa kikombe kya kyai kikiitwe yiyi na sukali mukwatu muno. Ivinda yila kwai maembe Kitui, selesele imwe niyathoowaa maembe ikumi ala manini.

Kwoou kwatilyi ta muthemba usu, ivinda yila Mutunga waendiye kumantha wiya Kitui. Nde undu wavangite kutethya wiya wa muthemba muna. Aendiye kumantha o wiya wula wiona, embwa nutonya kuwutethya. Endaa muno kukwata wiya Kitui ni kana ethiwe vakuki na musyi kwoo, vandu va kuthi kundu kwaasa ta Mwambasa yingi, kana Ilovi. Ndendaa kusyoka kuthi kundu kungi kwaasa kana kwikala kwo ivinda yaasa utenuka, tondu wekite yila waendete India. Vau Kitui nduka ila yai nene mbee wa iingi, yai ya Muindi weetawa Kyatuluveti Vateli, indi Vateli niyo isyitwa yatumikaa ni kila mundu. Ai muthwii, na nduka yausuite miiyo; na ai na iloli yila yaendaa kulatya miiyo ta Ilovi kana ona Mwambasa. Vamwe na uu, nowe wai mbasi ila yakuwaa andu katikati wa Ilovi, Thika, na Kitui, na mavinda angi kuthi Kivwese.

Kwai kyooko ta saa inya. Mutunga eethiye Vateli atilyi nthi vau ndukani kwake. Alikile ndukani ta andu ala malikaa vo kuthoowa kana kuthoosya syindu. Atumuisye Vateli kwa kumukethya na kithyomo kya Kiindi. Vateli ambiye kwika ta wasituka, na amuketheka. Wai useng'yo kwake kwiwa Muukamba akineena Kiindi, nundu Mutunga niwe wai wa mbee kukineena kuu Kitui. Indi Vateli niwataniye muno na mambiliilya kuneena na Kiindi. Akulilye Mutunga, "Wamanyiye Kiindi ata na niki wakimanyiye?" Nake amutavya kwa ukuvi, "Ivinda yimwe tene ninaendiye India na nekala kwo. Kyu nikyo kyatumiye nimanyisya Kiindi. Indi ndyi mundu ungi vau musyi kwitu kana vakuvi, wisi Kiindi undu tutonya kwikala tukikineena. Nye numite vandu vetawa Kithambangii lokeseni ya Mulango, na ti vaasa kuma Kitui."

Vateli niwanengiye Mutunga kivila ekala nthi, ona vala wu wai undu andu ma nduka mateekaa ivinda yu. Niwetisye kyai amwaathisya, na maina kunywa o makineena. Ona vala Mutunga ookite kumantha wiya, maneeniye muno maundu ma India undu wonangiye kutilyi, na undu weekaa enuka musyi. Vateli nowesi kula kwitawa Mulango na kundu kungi Kitui kula kwai nduka, nundu iloli yake niyo yakothaa kutwaa miiyo nduwani isu sya Kitui. Eeiye Mutunga, "Nye nimitite myaka mingi kuu na naaka nduka vaa Kitui. Mbee kai kasumba kanini ka nduka, indi nakwata mali niwo naakiye nyumba ino nene ikwatanitye nduka na wikalo wa andu makwa, na nisuanitya kwaka ingi ninangi. Viasala yakwa yendeeye nesa, na ni andu aingi moosaa miiyo kwakwa. Yingi nitwaa miiyo kuthoosya andu kundu na kundu ta Mutonguni, na Mwiingi, na Kisasi, na Mutomo, kuvika ona Kanziku, na ngaliko sya Sombe na Eendau."

Ona kundu kumwe Mutunga ndakwiwite taeka kwisa kukumanya. Vateli niwonisye Mutunga nduka yake, undu miiyo yaingivite; na amwon'ya iloli yake, indi amwiya muthenya usu mbasi niaendete Ilovi kwisila Thika yumite Kitui kyooko, ni kana yavika Ilovi yose andu na yiisyoka kukoma Kitui. Yimwe kwa kyumwa mbasi isu yake niaendaa muvaka Kivwese, na ikisyoka uni wuungi kyooko ikuite andu ala maumiswaa Kivwese ni ngali ya

mwaki. Indi mavinda amwe yila kwina mbuwa nyingi, nziya (taali) niyathukaa ukithiya mbasi ndyamba kuthi kuvika Kivwwese.

Mutunga na Vateli nimakwatianiye nesa, movaka Vateli esa kumukulya kana eina vata wa kuthoowa kindu. Mutunga amusungiiye, “Ekai ndyuukite kuthoowa kindu. Nukiye kuu Kitui kumantha wiya, na vaa kwaku nivo nambiliilya navo.”

Amukulya, “Ni ta wiya mwau ukwenda? Nutonya wiya wa ndukani?”

Amwiya, “Ndyi wiya ngunyuva, nundu ndyaaaimanyisya wiya wa muthemba muna. Indi niniyumbanitye ndethye wiya o wula nikwata, o neendeeye na kuwumanyanga.”

Vateli amwiiye, “Niona vatyi vata waku kuthi vandu vangi wiimantha wiya. Tondu Akamba maasya, ‘Waathya kwi kuuwe!’, niwavika vala ve wiya ndonya kuunenga – ethiwa ukawenda na ukootonya na kuwutethya.”

“Ni ta wiya mwau?”

“Wiona utonya kuthukuma ndukani ta ii yakwa?”

“Yii, nindonya unambon’ya wiya wula ukwenda nitethye, na wiimbon’ya undu nianiisye kuwutethya, embwa ndyisi.”

“Tweewana, ngakumanyisya wiya kula withiwa utesi, nundu niona wina kiliko kiseyo kya kwimanyisya maundu na mituki.” Nimaneenanisye undu wa wiya makwatianiya, ona musaalani. Me eli nimeewiye utanu nundu wa mewano asu ma kuthukumana.

Vateli ai na kivetu na syaana mwoonza – sya eitu ana na mavisi atatu. Mwaana woo wa mbee ai wa munduume, na oonekaa ta wa yiika yimwe na Mutunga. Eetawa Ngandi, na onake, ta Mutunga ndai anatwaana. Kwianana na kithiyo kya Aindi aingi, ni wiya wa asyai kumanthiya mwaana woo kivetu kana muume. Ala matwiye Kenya makothaa kumantha kivetu kya mwaana woo kuma India. Kwoou mwanake na andu ma musyi maendaa India ni kana makone mwiitu ula asyai manyuviye mwaana, nake akimwona, na mamina kwonana makitwaana (muno muno ovu kwavu), na makisan’ya Kenya nake. Vateli na andu make nimavangite maende India na Ngandi ni kana atwaane na mwiitu ula mamunyuviye ona atambite kumwona. Indi o vatiele mwei umwe maende, ithe wa Vateli niwakwiye, na yuyu mamba kumba nthi maundu ma kutwaaniya Ngandi. Akwiye kuu Kitui aumite India kuka kukethya syaana syake ila syatwiye Kenya na Ukanda. Akyuka niwakayaa kwalwa ni ngoo, na nowaiitawa, indi yaema kuvowa, na akwa. Andu asu ma Vateli meewiye kyeva muno, na mamina kuvivya mwii wa ithe na umae woo, nimoosiye muu wake ni kana mewutwaa India maawikye usini wula munene witawa Nganthisi. Vakuvi Aindi oonthe makwa mekaa kuvivwa, na muu wa mii yoo wukinyaiikwa kundu na kundu, kana wiitwawa mbusini ila uthaithini woo maitalaa kwithiwa ni ntheu.

Vateli niwonanisye Mutunga na mwanaake Ngandi. Usu niwe kaingi waendaa kulatya miiyo Ilovi na Mwambasa. Vateli na Mutunga nimeewaniye amwaandike wiya wa mithemba mina, wula wakonetye viasala yake. Wumwe wai wiya wa kwikalaa vau ndukani akithooesya andu miiyo. Amwiiye akamwon’ya wiya wu ni kana awukwate nesa. Wungi wai wa kutala miiyo ila yaetwe kuma Ilovi kana Mwambasa, kana kundu kungi, na kuweta miiyo ila ikwendekana ilatwe. Wungi wai wiya wa kweendan’ya na Ngandi, kulatya miiyo Ilovi, Mwambasa, na Masaku kana Thika, na kutwaa miiyo nduwani ila sya nza Kitui.

Amanyianga wiya wu, Vateli amwiiye akaendaa yimwe e weka na iloli kulatya kana kutwaa miiyo. Iloli na mbasi syai na ndelewa syasyo, na matanivoi. Vamwe na uu, amwiiye akekalaa ta muthiani wa kusyaasya ala matonya kumung’eeya syindu ndukani kana mbasini kana ilolini. Akeethiawa akithukuma matuku thanthatu kwa kyumwa, indi yila vena wiya mwingi kana yila wi kyaloni, akathukumaa kyumwa kiima kyoonthe. Meewaniye akanengawe luusa wa kuthumuwa vandu va syumwa itatu kila mwaka, o akikwata musaala. Saa sita akakwataa saa muima wa kuthumuwa na kuya, ethiwa nukwenda kwika uu. Akambiliilasya wiya kyooko kumiliilya saa imwe kana akiseleangwa saa imwe na nusu. Akenukaa mawiyoo syua yitanathuwa ni kana ndakatukiwe nziyani enuke na kivindu.

Nimeewaniye undu wa musaala kila mwisyo wa mwei, musaala wutai mwonzu ta useki, na wutai mutulu ta iviya ya Nzambani. Vateli ndaaendetheesya Mutunga amanthe kasumba vau tauni Mayengo akomae vo. Onake Mutunga ndai enda kukamantha, nundu kwika uu nota kuthama kuma musyi vala ve andu make na vakuvi na Syokau.

Mataanisye eli mena utanu wa kwiwana mathukumane. Mutunga atheete enukite syua yaeeka, ewaa ta utulite mathweoni, nundu wa kukwata wiya ovu kwavu. Kyu kyai kindu kiseyo kya kutavya andu make musyi, na kumanyithya Syokau onake. Akwatianiye na andu maumite Kitui onamo menukite, kwoou maendan'ya o maeete ngewa, indi ndaamaweteya kila kyamutwaite Kitui. Eeteelile eisa kutavya asyai na andu ala angi vau musyi. Atanakoma niwaandikiye Syokau valuwa amutavya nukwatiye wiya, na akawambiliilya kyumwa kyu kyukite mwambiliilyo wa mwei. Indi niwakulilye Syokau monane atanamba kwambiliilya wiya, ni kana amutavangye undu unawoniye na muthemba wawo.

Yila moonaniye kwa kavinda kakuvi mamina uthaithi, mai na utanu me eli, nundu wa Mutunga kukwata wiya. Tondy akeethwia akithukuma kila muthenya ateo Wakyumwa, nimavangiye, mavinda kwa mavinda Syokau aendae Kitui yila kwi ndunyu, ni kana monaniyae kwo yila wina muthumuo wa kuya saa sita. Nduka ya Vateli niyesikiye ni kila mundu, na vau nivo Syokau mavangiye aendae kumumantha monane kana maye liu vamwe mukaawani, amina kukwata musaala wa mbee. Mooniye kwonaniyaa Kitui nikwo kuvuthu, nundu vatyi andu methiwa me aingi ala mamesi, undu maina kweete ndeto siilyi na siilyi yuulu woo, tondu andu ma Kithambangii na Mulango methiwa mamaneeneyaa mamonanisya makineena. Mooniye wula useyo ni Syokau aendae ta kila syumwa ili, ndunyuni ila nini akuite syindu utonya kuthoosya, kana ena vata wa kuthoowa kindu kina.

Mutunga niwambiliilye wiya onesa. Vateli amwonisye miiyo yoonthe ya ndukani, ila yalanitwe vakalani, na ingi yai sitoo naku itina wa nyumba. Niwamutavasya mathoowa ma syindu, indi kwai vinya kulumya mathoowa asu mutwe, nundu syindu nyingi ityaandikitwe mathoowa masyo. Vateli amwiiye kana andu nimendaa kukakaniya mathoowa, kwoou ambae kutavya athooi thoowa wi yuulaulu. Yu athooi masya matikwenda, ailite kumakulya ni mbesa syiana ata ila mekwenda kumya. Maweta, nake akatheangya thoowa, na akikulya athooi kana nimekwitikila thoowa wu wamatheesya. Nimatonya kuleya na maaweta kumya mbesa syi yuulaulu wa ila mawetete mbee. Yu nake muthoosya ena mwanya wa kutheangya thoowa, na akitavya athooi kana thoowa wu niwo wa mwisyo ndamba kutheeya mbee wa vau. Athooi amwe nimatonya kwitikila thoowa wu, indi angi nimaleyaa na makiweta kila kya mwisyo namo matonya kuiva. Yuyu athooi na muthoosya makakanaa uu makisa kwiwana. Kila kya vata kwa muthoosya, ni akwate vaita onethiwa ni munini, ndaketikile akwate asaala. Andu ala mathoowaa syindu nyingi sya nzumula, nimatonya kwithooswa laisangi nundu amwe methiawa makithi kwithoosya ndukani syoo.

Vateli niwatavisye Mutunga ndakakovethye andu syindu, makyasya nimakesa kwiiva itinani. Amwiiye andu aingi makwataa makwaani ma kukova syindu kana mbesa, na makileya kwiiwa ula wamakovethisye, kana makiiva kalungu kwa kalungu. Vamwe na uu, mundu wa nduka akovethan'ya syindu, ethiawa oova mbesa sikaeka kuthukuma. Indi kwi andu angi mavangaa na mwene nduka kwosaa syindu makyandikaniya na makiivaa mwisyo wa mwei. Muno muno asu ni andu ala makwataa musaala mwisyo kana katikati wa mwei, na kwoou kila mwei nimethiawa na mbesa sya kwiiva.

Kindu kingi Vateli wakindiliile Mutunga, ni kusisya athooi ethiwa ve amwe matonya kumaala makuite syindu mataivite, yaani makethiwa maing'eete. Nduka niyausite syindu mbingi, imwe nene na ingi nini. Muno muno ni uvuthu kwa ing'ei kung'eya yila ndukani ve andu aingi, ta muthenya wa ndunyu ila nene. Indi ivinda yu kutyai ing'ei nyingi syeekaa uu, na ila syakwatwa nisyetiwaa asikali ma kanga kana volisi yila yesiye kuka Kitui. Mavinda amwe king'ei kyooneka kisembete na syindu sya mundu, nikyasembanaswa nakyo ni andu ala angi, na makikwata makivuwaa kikewa nathi, kikaina kuuwa manyuu kana uthyu kula

kyakunawa ngumi na moko kana kukunwa na miti kana kutheelwa. Akamba nimamenete ung'ei. Indi onasyo ing'ei syeekwa uu, ve imwe itewaa na ikesa o kusyokeya kung'eya. Ila syatwaawa silani, nisyovawa yela kana ikyumwa vaini, kana kukunwa ivoko.

Kyumwa kya mbee kya kuthukuma, Mutunga ooniye wiya wiimwendeesya. Ona kyumwa kitanathela, niwaendiye kyalo na Ngandi, kutwaa miiyo kuuya Mutomo. Yai ivinda mbuwa yethiitwe inauwa muno. O maendete mathengeeya Ikanga, ve vandu vatindimalu na kamwanda katheke. Vau kamwanda kau nikausuwaa kiwu na kikinyaiikya kuvitukithya nguka. Ve muthanga wa mutondo. Kwoou nundu iloli niyakuite muno, yikiinga mwanda usu wausuite kiwu, niyakwamiye yaluma ndakani. Ala mai ilolini oonthe, Ngandi, na Mutunga, na ndelewa, na itanivoi, matatiye kuyisukuma yaema kukuka vala yakwamite. Nimatatiye kwita andu moke kumatetheesya indi weethiya matikwoneka nundu nimaendete myuundani. Kwoou asu matindiye vau muvaka syua yaeeka, na yelekele kuthuwa niwo vookiye aume mamatetheesya kusukuma iloli yakuka ndakani. Muthenya usu makomiye Mutomo, makikiya kwinkuwa na utuku undu makwama yingi maakomela nziyani. Andu ala mamatwaiyaa miiyo vau Mutomo nimamamanthiye ukomo, na mamanenga liu maya makoma mavunite nundu mai na nzaa ya muthenya muima.

Nziya isu sya taali ite lami, nisyathukaa muno yila kwi mbuwa, na ukithiya mitokaa yina thina kusyeendela. Mavinda amwe niyatiukaa ikivaluka kana ikikima makuthu utee wa nziya. Kuma Thika kuthi Ilovi niveekiitwe lami; na kilungu kinini kya kuma Ilovi kuthi Mwambasa, na kuma Ilovi kuthi Nakulu. Kwingi nziya isu sya taali syausuwaa kitoo yila kwi thano, na ikyusuwa ndaka yila kwi mbuwa. Indi andu taa Ngandi na Mutunga nimamanyianiye nasyo, weethiya matyuuteta kana kuthata nundu wasyo.

Mutunga atanamina mwei wa mbee, niwataniye yila Syokau waendiye Kitui keli kumwona. Yimwe akuite nzuu kuthoosya ndunyuni. Yingi aetiye ndakithi kuthoosya vau kwa Vateli, nundu Aindi nimasyendete na niwakulitye Mutunga emumanziya. Nake atavisye Syokau aete, nundu musyi kwoo nimavandite ndakithi. Amina kuthoosya ndakithi, Syokau niweeteelile Mutunga o vau ndukani, kuvika saa sya kuthumuwa na kuya syavika. Maendiye me eli mukaawani mathoowa kyai na maandasi, na moonu uthei wa kuneena me oka. Mutunga niwatavisye Syokau uvoo wa wiya wula utethasya vau ndukani na nza. Niwakwatite musaala katikati wa mwei, ni kana ethiwe na mbesa sya kuthoowaa liu wa muthenya, yila wi wiyani. Vau ndukani niwonanisye Syokau na Vateli ona Ngandi, na ameya kwa Kiindi kana Syokau aumite vakuvi na kwoo, na kana kila umwe ai vata na ula ungi, ona vala matyai manavanga kwisa kutwaana, no nduu nene mai nayo.

Yila Mutunga watavisye andu make musyi uvoo wa kukwata wiya kwa Vateli, o namo nimeewiye utanu. Ithe aisye, "Mwanaakwa yuyu niwakwata wiya watwika munduume ukuthukuma. Kila watialya no kutwaana, ni kana umesye musyi waku nundu yuyu ukeethiwa na mbesa sya kusuviya kivetu na syaana. Niwitutavya yila tutonya kwookeya asyai ma Syokau twaamatavya nitukwenda mwaana woo atwike mwaana waitu onaitu."

Inyaa Mutunga ongelile ndeto isu vinya, na asya, "Asyai ma Syokau, Kyalo na Vaita ni andu aseyo, na ndyiwaa inyaake akiwetwa wooi. Kwoou mwiitu woo ndeithiwa e mwooi, nundu wooi wukothaa kuma kwa inyaa mwiitu akinenga mwiitu wake ta yila watwawa. Vau musyi usu tukakwata aasyitawa tutuma nduu nene namo. Indi nikwiya yila ukakwata musaala wa mbee, niwituthoosya kasukali ka kwikiyaa usuuni kana kyaini twesa kukyona ethiwa onamo maiyani ukatuthoosya." Nake ithe amwiya eenda amuthoosya ngolee ya kukuwa king'ethwa.

Asyai na andu ma vau musyi mekalaa makikulya Mutunga amathoosya kii na kii, mwisyo wa mwei. Onake Syokau nowesiye kumukulya kana nutonya kumuthoosya katuva kanini ka manukato, ukithiya amevakite kila mundu ukumuthengeeya nukwiwa muuke museyo. Yila wamuthoosya manukato asu na amunenge, Syokau niwataniye, na amutungiya muveya muno, na kumwiya, "Ninendaa nivakae yila tukwonana, ni kana wiwae muuke museyo

wuukwendeesya!” Nake amutungithya, “Mwa Loisi, ona utevakite manukato, niwaa wiinyunga nesa. We nuvitukite manukato, ngaliko ya kumbendeesya!” Matheka muno, me eli, indi Syokau ndaatavya Mutunga undu muuke wake wutilyi, nundu kila mundu e muuke wake mwene ona atevakite mauta.

Mutunga niwakothea kuneena na mukuuwe Mumo kaingi, akimutavya undu weendeeye na wiya, kana undu utindiye akika, na yingi makineena uvoo wa Syokau. Itina wa myei ili Mumo niwamukulilye kana nutonya kumumanthiya wiya kuu Kitui, vau kwa Vateli kana kwa anyanyae akulitye Vateli amumanthithiisye. Mumo ooniye kukwataa mbesa kila mwei no kindu kiseyo, kya kumutetheesya kusuviya andu make. Mutunga niwavikisye vata usu vala ve Vateli, nake amukwatiya wiya kwa Muindi ungi. Kwoou Mumo niwaekiye kutindaa akiithya kana kutethya wiya myuundani ni kana aathukumae tauni Kitui. Akwatite wiya wa nyumba nthini, kuthambasya nguwa, na miiyo ya kuuwa na kuya liu, na kutandika itanda, na kutumwa aathoowe syindu ndunyuni, kana kuthesya nyumba. Meewaa utanu me eli, Mumo na muinae Mutunga makithi kuthukuma Kitui makwatianiye me eli. Mavinda amwe maumaa musyi yimwe makithi wiyani; ona mavinda angi menukaa makwatianiye, makyeeya ngewa sya undu matindite makithukuma.

Indi Mumo athukumiyeye vandu va mwei muima eewa akola wiya wu, na aekana nawo. Ooniye kusuviya indo syoo na myuunda musyi, wai undu wailu mbee wa kusuviya nyumba ya mundu ungi wi tauni. Mutunga ndaaendeswa ni mukuuwe kutiya wiya, indi niwooniye ai na kitumi kiseyo kya kulungana na mavata ma musyi ta kuithya na kuima. Mavata asu nimo mai manene kwi kuthukuma o vandu vamwe muthenya kwa muthenya, na mundu akisa kunengwa tuvesa tuniini mwisyo wa mwei.

Vakivituka myei itatu, Mutunga niwamanyite maundu maingi ma wiya wa ndukani kwa Vateli. Ai muthoosya wa syindu muthangaau, na niwamanyiye kung’ang’aniya mathoowa. Ndaemanawa na athooi, na nimainiye kumwenda akimathoosya syindu. Ona amwe mainiye kwasya methi ndukani kwa Mutunga, vandu va kuweta Vateli. Indi niwaleyaa nduka yiiwetaniswa nake, nundu ndyai yake na ooniye ta ukuvuta Vateli nguma ya nduka yake. Indi Vateli ndai na kiwui, nundu ai na viasala ndumu, na kila wendaa no andu mokae vau kwake kuthoowa kana kuthoosya syindu, onethiwa i nduka ikaina kwitwa ‘Kwa-Mutunga’.

Itina wa myei isu itatu, Vateli niwongelile Mutunga musaala, nundu niwendeeswaa ni wiya wake na niwamwiikiyaa ki. Ivinda yimwe Mutunga niwatavisye Vateli kana ai mwitikili, Mukilisto, na kana isyitwa yake ya uvaatisyo ni Tito. Amweleisye kana Akilisto ni andu ma kwiikiwa, na matyailite kung’eya kana kukengana kana kwiya andu ungi ndeto nthuku, kana kumena andu ungi. Amwiiye umanyisyo munene wa Mwiyai Yesu Kilisto, ni wa andu mendane ene kwa ene. Vateli onake amwiiye uthaithini woo wa Kiindu wutalaa wendo kwithiwa useyo wa thayu wula wuvitukite moseyo ala ungi. Me eli nimawetiye kana kwi vinya aatii ma mothaithi asu kwianiisya kwendana tondu mothaithi mamanyiasya andu meke. Vateli ndaaaitiwa na nzika ngalikoni ya kumwiikiya Mutunga, nundu niwooniye akwete Ukilisto wake na ngoo yoonthe.

Mutunga eewiye muuwo na utanu ngooni, kwona akiikiwa muthemba usu. Kwoou ayoviye kavyyu ngunu, ni kana athukume ena uthangaau, alumitye na kusuviya momanyisyo ma witikili wake na ma syithiyo sya Akamba. Onasyo syithiyo nimanyiasya andu matikamenane, kana kung’eya, kana kukengana, kana kuvuwana, kana kwikana nai na ngulu. Syithioni sya Akamba, kunengane ndaiya ni kindu kya vata, na kindu kimanyiaswa syaana syoonthe o kuma syi nini. Mutunga na Vateli mathukumanaa makinengane ndaiya umwe kula kwi ula ungi. O ta uu, nimanengae athooi ndaiya onamo, ukithiya vatyi mundu ukwiwa akivuthwa yila mekuthoana syindu. Andu malika ndukani, Mutunga kana Vateli, kana Ngandi, niwambaa kumakethya, nayu akimakulya kila mekwenda kuthoowa kana kuthoosya. Ona ala makothaa kukanga vau ndukani kwoou, nimamakulasya masyitwa moo, na mesa kuka yingi makimakethya kwa isyitwa, ta: “Wi museyo, Mutuwa?”, kana “N’uvoo Kalekye!” Kila